

EEN MOOY EFFECT

**Reisbeschrijvingen
van
Godert Willem van Dedem
en
Carolina van Dedem
naar de Rijn en Zwitserland
in 1818 en 1838**

M.L. Hansen (ed.)

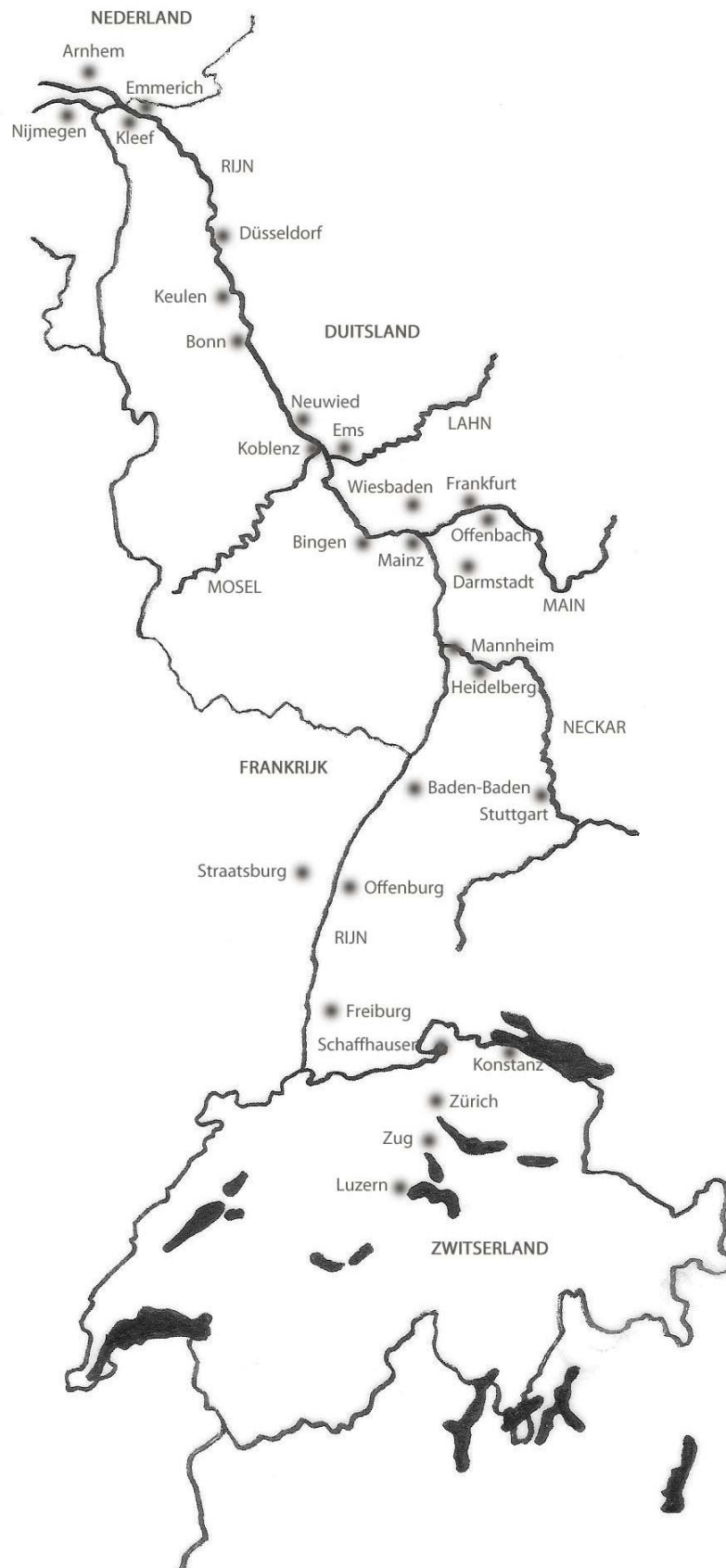
EEN MOOY EFFECT

**Reisbeschrijvingen
van
Godert Willem van Dedem
en
Carolina van Dedem
naar de Rijn en Zwitserland
in
1818 en 1838**

Inhoudsopgave

Kaart	6
Inleiding	7
Inhoudsopgave van het manuscript	9
De verhouding van het Duitse geld	9
Godert Willem van Dedem naar Duitsland en Zwitserland in 1818	10
Een reisverslag van Godert Willem van Dedem naar de Rijn, (zonder jaar)	16
Het reisjournaal van Caroline van Dedem naar de Rijn in 1838	18
Index	40

Kaart

Inleiding

Godert Willem van Dedem (1791-1866), schreef een verslag van zijn reis in 1818 door het Rijngebied naar Zwitserland. Maand en dag van het vertrek vermeldt hij niet. Hoe lang de reis duurde, noteert hij net zo min. Hij begint met een lange lijst met de door hem bezochte plaatsen en ‘De verhouding van het Duitsche geld’ waaruit blijkt dat een reiziger goed moest kunnen rekenen. Het verslag begint in Kleef.

In hetzelfde boekje waarin hij zijn reis naar Rijn en Alpen noteerde, schreef hij notities over een reisje langs de Rijn, dat op 22 juni van start ging en tot circa het einde van die maand duurde, het jaar is onbekend. Dit verslag vulde hij aan met informatie van een reis die Suse maakte. Suze is waarschijnlijk een lid van de familie De Vos van Steenwijk, waar zijn moeder Suzanna Leonora uit stamde. In later jaren schreef een onbekende er nog een korte beschrijving van een toertje in de omgeving van Godesberg bij. De schrijver van de losse aantekeningen in de marge blijft ook onbekend.

Na deze verslagen van Godert Willem van Dedem schreef zijn zus Caroline van Dedem (1788-1865) de resterende pagina's van het boekje vol met aantekeningen over haar reis naar de Rijn in 1838. Het verslag is summier en grotendeels in potlood geschreven, de laatste dagen ontbreken. Later schreef zij in een ander boekje een uitgebreider verslag. Het was voor zover bekend de tweede keer dat zij langs de Rijn reisde. In 1837 was zij daar ook geweest, toen met haar nichtje Willemine van Dedem als gezelschap.¹

Zoals in een reisverslag uit de negentiende eeuw gebruikelijk is, wordt veel aandacht geschonken aan de manier van reizen, stoomboot – diligence – huurrijtuig, en aan de hotels. Het natuurschoon in de Rijnvallei imponeerde elke keer weer. De rotsen, de vele ruïnes, de uitzichten, het een nog mooier dan het ander, waren weer even imposant als in 1818 en 1837. Godert Willem van Dedem had aandacht voor natuur en cultuur. Caroline was bijzonder geïnteresseerd in schilderkunst en in bibliotheken.

Caroline's reis naar de Rijn begon met een paar visites aan familie en kennissen. De eerste familieleden die zij bezocht waren ‘de Heer Ketjen en zyn lieve Vrouw’ in Arnhem. Zij was Adriana Sophia barones van Randwijck, weduwe van Carolina's broer Jan Arent Godert en hertrouwd met Jan Hendrik Ketjen. Op weg van Arnhem naar Nijmegen trof zij ‘de Generaal Van Balferen’, dat was de generaal-majoor van de cavallerie Walraven Elias Johan baron van Balveren. Zijn grootmoeder van moederszijde was Johanna Adriana van Dedem tot de Gelder. Zijn vrouw, Anna Henriëtta Elisabeth barones van Wassenaer was ook aan Caroline geparenteerd. In Nijmegen werd Caroline opgewacht door ‘neef Coenraad’, haar vijf jaar oudere achterneef Coenraad Johan van Dedem, heer van Driesberg, om samen met hem bij zijn ‘Tante de Freule van Randwyck’ koffie te drinken. Waarschijnlijk was dat Wilhelmina Frederika barones van Randwijck, een ongehuwde zus van Adriana Sophia, die in Nijmegen woonde. Daarna ging Caroline op bezoek bij kennissen die zij een jaar tevoren op reis had leren kennen. Onderweg werd zij geholpen door haar kamenier, een meisje met een prettig karakter over wie Caroline heel tevreden was. Haar naam wordt nergens vermeld.

De reis van Caroline werd afgesloten zoals het begon, met een bezoek aan de familie Ketjen. Na nog enige kennissen bezocht te hebben, nam Caroline afscheid en kwam behouden in Zwolle aan.

De laatste pagina's van haar reisverslag zijn helaas door water beschadigd. Tussen de vlekken door is te begrijpen dat zij bij haar thuiskomst alles in orde vond en dat zij gelukkig was gezond en wel weer terug te zijn.

Op het omslag schreef een familielid:

Journaal
van eene reis
van tante C.

C. van Dedem
Zwolle

1 M.L. Hansen (ed.), *Vrolijk en welgestemd*, Overijsselse Handschriften 63.

De drie verslagen zijn in deze uitgave getranscribeerd, het klad-verslag niet. De manuscripten bevinden zich in het Historisch Centrum Overijssel te Zwolle, Familiearchief Van Dedem (1447, 1), inventaris nummers 426 en 395.

Voor de transcriptie golden de volgende regels:

- De spelling, interpunctie etc. zijn zo veel mogelijk zonder wijzigingen overgenomen. Slechts daar waar het voor de leesbaarheid wenselijk was, zijn leestekens en hoofdletters aangepast.
- Bij twijfel is gekozen voor de moderne spelling.
- Duidelijke en hinderlijke verschrijvingen zijn verbeterd of in een voetnoot verklaard.
- Aanvullingen in de tekst door de editeur staan tussen [rechte haken].
- De paginanummering van de auteur staat tussen (ronde haken), de door de editeur toegevoegde paginanummers staan tussen [rechte haken].
- De onderstrepingen zijn gecursiveerd.
- Onleesbare teksten zijn vermeld als < -- > en slechtleesbare teksten staan eveneens tussen <punthaken>.
- De namen van personen zijn zoveel mogelijk in nationale en internationale biografieën opgespoord. Maar niet altijd bleek dat mogelijk, zodat daar toelichting ontbreekt.
- Voor de annotaties is gebruik gemaakt van algemene naslagwerken en reisgidsen die niet nader worden vermeld.

Inhoudsopgave van het manuscript

Arnhem pag 1 / Nymegen / Kleef – 1 / Emmerick / Dusseldorp / Keulen / Bon / Godesberg – 2 / Neuwied / Saijne / Koblenz / Hilschied / Randstad / Ems – 3 / Nassau / Holsappel / Fachingen bronnen – 4 / Dits / Schwalbach / Schlangenbad / Schierstein / Biberich / Wiesbaden / Haddersheim / Frankfort / Hattersch / Langen / Gernen / Darmstad pag 5 / Heppenheim / Weinheim / Heidelberg – 6 / Wiesenbach / Synsheim / Furfeld / Heilbron / Laufen / Besigheim / Ludwigsburg / Stuttart / Plochingen / Geislingen / Ulm / Biberach / Waldsee / Ravensburg / Wimgärten / Friderichshaven – 7 / Rochag / Frauenfeld / Winterthur / <Hof – er > / Zürich – pag 8 / Ruttersyl / Einsidel / Zug / Goldau – 9 / Rigi / Kusunach / Luzern – 10 / Kronau / Zurich / Eglisau / Schafhausen – 11 / Neuhausen – 12 / Stuhlingen / Bondorf / Lenzkisch / Steig / Triesburg – 13 / Altbreisach / Emendingen / Kenzingen / Dinglingen / Offenburg – 14 / Achern / Baden / Kuppenheim / Gersbach / Bokersdorf / Etlingen / Karlsruhe pg 15 / Graben / Waghänsel / Wiesloch / Schwetzingen 16 / Mannheim – 17 / Worms / Mainz / Bingen / St: Goar – 18 / Keulen / Nimmegen 19

De verhouding van het Duitse geld

een Berliner Thaler heeft by ons de waarde van 36 stuivers. dezelve heeft 30 zilveren grossen, staande een grosse gelyk met 6 centen. een gros heeft weer 12 Penningen. men heeft stukken waarvan er 3 in een Thaler gaan, ook zes en twaalf.

het Gouden f 10 stuk of Willempje te Keulen gewisselt in 5 Berliner Thaler 21 grossen

In het Nassausche reket men by Florijnen en Kruizers. een Floryn heeft 60 Kruizers waarvan men weer verscheyden stukken heeft. een Berlyner Thaler heeft de waarde van een Floryn en vyf en veertig Kruizers of 105 Kruizers. plus minus gaan er $3\frac{1}{2}$ Kreuzer in een Grosse

In Zwitserland reket men over het algemeen by Batzen. een Gulden heeft 15 Batzen terwyl 4 Kruizers eene Batze uitmaken. men heeft stukken van een Batze tot in de 20 Batzen. ook heeft men Fransche en Zwitzersche Franken

voor een Gouden f 10 stuk ontfangen 14 Zwitserisch of 21 <Flooreins> Franken

Godert Willem van Dedem naar Duitsland en Zwitserland in 1818

te Kleef gelogeert Zum Fursten van Nassau by de Heer Meywald alwaar het zeer goed en niet te duur was. te zien het graf van Prins Maurits². van daar naar Emmerick en verder per stoomboot naar Dusseldorp, waar gelogeert in de 3 Rykskronen by de Heer Bekkingen aan de markt alwaar het zeer goed was. in de Academie der kunsten³ is op gezette uren in de week de toegang voor een eyder open. het stadhuis is niets byzonders. de Hofgarten is schoon en bezienswaardig. te Keulen gelogeert in het Hof van Holland, aldaar is de Dom Kerk⁴ de merkwaardigste en de St: Pieters Kerk waarin een schildery van de Kruisiging van Petrus door Rubbens⁵ die zeer schoon is. van daar een Deligence naar Bon aldaar gelogeert in het Mainzer hof alwaar het vry goed is, daar moet men de Aula zien, alwaar men 3 schilderyen van Fresco⁶ vind, in de Engelsche tuin verdient bezogt te worden: de zogenaamde Oude Zoll⁷ waar men een schoon uitzigt op de Rhyn heeft, het Slot Klemensroue⁸ ¼ uur van de stad gelegen waarin is een verzameling van Botanische en gemische aparaten en een verzameling uit de 3 naatuurryken, de Kruisberg⁹ waarop een klooster is moet bezigtigd worden waar van de schoone kerk met marmeren trappen zo beroemd en nog in wezen is als ook een Kelder waar 28 lyken van Munnikken nog geheel in wezen zyn, zelfs hunne kleederen niet vergaan dit verdient bezien te worden.

[2] van daar naar Godesberg 1¼ uur van Bon gelegen. gelogeert by Mamsel Fuits Gasthof zur Schoener Aussicht alwaar het al zeer goed was. van daar het 7 gebergte te bezoeken als de Draggensfels daar een Monument op is daar een versje van P: Feith en de Heer van Imden op gegrift zal worden. dit is de voornaamste Berg van Godesberg. met de stoomboot naar Neuwied gevaren alwaar aan de zy van het Hof een gebouw is van een verzameling Rom[einse] Oudheden die aller belangrykst is. in de Slot tuin heeft men mooye uitzichten, aldaar is een kabinet van Natuurrallen, het zelve is geplaatst in het zogenaamde Phesanten gebouw. te Neuwiet gelogeert by Fredrik August Scheffer in de Broeder gemeente¹⁰ alwaar het vry goed en niet duur was.

van daar met een Rytuig over Sayne naar Coblenz. te Sayne de Fabriek van fer de Berlyn te zien die zeer intressant is. ook legt het Dorp zeer schoon. te Coblenz de zaal van het Casino te zien welke zeer schoon is. dan te wandelen naar de vesting Petersberg alwaar men een heerlyk gezigt heeft over de stad, de Karthausers

-
- 2 Het grafmonument van Johan Maurits prins van Nassau-Siegen (1604-1679), bekend als *de Brasiliaan* en namens de keurvorst van Brandenburg van 1647 tot 1679 gouverneur van het hertogdom Kleef, bestond uit een kist van ijzer waarin zijn hart lag, met zuilen van gebakken steen en ijzeren vazen, een Romeinse zuil, alles binnen een muur in de vorm van een amphiteater. Het geheel afgesloten door een hek van dikke palissaden. Het grafmonument bevond zich in vervallen toestand.
 - 3 In 1767 stichtte Karel Theodoor van Beieren (1724-1799), keurvorst van de Palts, de Academie van Schone Kunsten.
 - 4 De eerste steen van de vijf-beukige gothische Dom werd op 14 augustus 1248 gelegd, op 15 oktober 1880 was de kerk klaar.
 - 5 Peter Paul Rubens (1577-1640). Vlaams barokschilder.
 - 6 In de aula van de universiteit. De universiteit was sedert 1818 gevestigd in het paleis van de keurvorsten van Keulen.
 - 7 Oude Zoll. Alte Zoll, een bastion op de oever van de Rijn.
 - 8 Het keurvorstelijke paleis Clemensruhe – ook Poppelsdorf of Augustusburg genoemd –, werd in 1715 gebouwd door keurvorst Clemens August, op de plaats waar het kasteel van Poppelsdorf in 1689 door de Fransen werd verwoest. Het bevatte de natuurhistorische collectie van de universiteit.
 - 9 Op de 125 meter hoge Kruisberg, in 1628 gewijd en van 1746 tot 1751 vernieuwd, lag de ‘witte kerk’. Naast de kerk ligt een kapel met de heilige trap, tussen 1746 en 1751 gebouwd in opdracht van Clemens August, keurvorst van Keulen naar een ontwerp van Balthazar Neumann. De trap ligt in een eenvoudig gebouw en bestaat uit drie evenwijdig lopende trappen, de middelste is van rood marmer, de buitenste twee zijn van hout. De wanden en het plafond zijn rijk beschilderd. Niemand mocht de trap betreden dan op de knieën.
 - 10 Broeder gemeente van de hernhutters.

en Erenbreidstein, aldaar is de begraafplaats van Moreau¹¹. op de Kartauzer heeft men een heerlyk gezigt en zelfs schooner als op de Vesting Erenbreidstein. te Coblenz gelogeert Zum weyssen Ros in het dal Erenbreidstein [3] alwaar het vry goed maar duur was. van daar met de Neuwieter voerman over het Taunus gebergte naar het Bad Ems, alwaar heerlyke wandelingen zyn. van daar naar het stadje Nassau in wiens nabyheid de bergen hoger worden. dit stadje ligt aan de Laan over welke Rivier een Ketting brug legt die zeer schoon en zyne weerga in Duisland niet heeft. die overgaande koopt men op een berg in een Engelsche smaak aangelegt. op een uitstek staat een opene Tempel waaruit men een overheerlyk uitzigt heeft: dan koopt men door een poort aan een Ruine, waarvan de toren nog in wezen is en goed word onderhouden. dit alles verdient bezigtigt te worden. het stadje heeft niets merkwaardigs. van daar ryd men langens de Ruine Langenau waartegen over men de Abdy van d'Arnstein op eene hoge Rots gelegen ziet en verder naar Holsappel 3 uur van Nassau gelegen. aldaar moet men de zilver mynen gaan zien. te Holsappel is de Herberg zeer slegt en morsig. van daar naar Diets, daar het Slot Orangestein te zien [4] waar Willem de 5de ¹² gewoond heeft. nog aldaar het Slot Schaumburg te zien. ½ uur verder moet men de <Fachenger> bronnen gaan zien. te Diets gelogeert Zum Zwarzen Adler alwaar het zeer duur was. van daar Zwalbach waar gelogeert in de Gouden Ketting alwaar het vry goed was. die Bad plaats is zeer beroemd en schoon. van daar naar Slangenbad dat maar 2 uur afstand is en verder naar Biberich waarvan men het Slot moet zien als ook de Slottuin en dan naar Wiesbaden van waar men wandelen moet naar het Slot Sonnenberg, zynde ½ uur afstands. te Wiesbaden gelogeert in den Zwartten Adelaar <of> Post. van daar naar Frankfort, aldaar gelogeert in het Pariser hof daar het vry goed maar zeer duur is. aldaar verdient bezigtigt te worden de fundatie van Stedel¹³ waarin een uitmuntende verzameling van schilderyen is. ook is het Stadhuis of de Roemer¹⁴ merkwaardig om gezien te worden. onder de kerken is de Dom vermaard. de Nicolai kerk is wegens zyne Architectuur zeer merkwaardig. ook moet men de tuin [5] van de Heer Betman¹⁵ zien. van daar naar Darmstad alwaar gelogeert in het Darmstatter hoff alwaar het vry goed en niet zeer duur was. in het Kasteel vind men eene uitmuntende verzamelingen van schilderyen en afgietzels van Gips als ook Antike Ruines van Romen in Kurk bewerkt. deeze verzameling is voor het Publiek te zien elke woensdag van 9 tot 12 uur. ook moet men de Slot tuin zien. van daar naar Heydelberg welke weg byzonder schoon is. aldaar gelogeert in Prins Karel. het slot moet gezien worden als ook de wyn kelders, in de 2de is het vermaarde Heydelbergsche Vat¹⁶. de Wolfbronnen ½ uur van de stad gelegen moet men bezoeken welke wandeling verrukkelyk schoon is, het is heel aardig aldaar Forellen te zien vangen en te eeten. van Heydelberg moet men een uitstapje doen naar het Nekkerdal te Nienharsteinach waar men onder een uitstek achter het Logement een heerlyk gezicht heeft op het Kasteel Dielsburg en de 4 [6] Zvesterbergen dit is zo schoon dat dit gezigt met regt voor een van de intressante punten van den Nekker gehouden word. van Heidelberg op Bezigheim over Heilbron alwaar boven het Raadhuis een merkwaardig uurwerk¹⁷ is en een overdekte brug. de uitzigten op de weg naar Bezigheim is al byzonder schoon voor al by Laufen waar men heerlyke gezichten heeft. in het Logement aldaar was het al zeer goed alhoewel het niet veel aanzien heeft, en byzonder goedkoop. dit is het echter over het algemeen in het Wurtenbergsche. vandaar op Stutgard. te Ludwigsburg moet men het Slot zien. gelogeert te Stutgard in de Koning van Wurtemberg alwaar het niet best en zeer duur was. aldaar moet men het Slot als ook het Lust Slot Rosestein ¾ uur van de stad gelegen bezichtigen het welk zo als ook het Bosch in een Eng[else] smaak aangelegt zeer schoon is. van Stutgard naar

11 François Séverin Marceau (1769-1796). Frans generaal. Het grafmonument heeft de vorm van een pyramide.

12 Prins Willem V van Oranje (1748-1806). Stadhouder tot 1795.

13 De fundatie van de bankier Jean-Frédéric Städel (gestorven in 1816) had Italiaans renaissance werk, en werken van onder andere Rembrandt, Rubens en Cranach de Oude.

14 De Römer zijn drie op de Römerberg gelegen patriciërshuizen die sedert 1405 als stadhuis in gebruik waren.

15 Het huis van de Frankfurter bankier Simon Moritz von Bethmann (1687-1725) werd het Bethmanns Museum, rondom het huis lag een park.

16 Het wijnvat uit 1662 had een voorloper uit 1591. Het tegenwoordige vat is het derde exemplaar, en bevindt zich op dezelfde plaats in de kelder van het kasteel. Het eind zeventiende eeuwse wijnvat met een inhoud van 2.200 hectoliter draagt een estrade, die voor spel en dans te gebruiken is.

17 Een klok uit 1580 aan de buitenzijde van het Raadhuis.

Ulm aan de Donau gelegen. aldaar gelogeert in Golden Hirt waar het zeer goed en niet duur was. de Munster is de voornaamste kerk aldaar zo wegens zyne grote als oud godtschen toren beroemd¹⁸. vandaar naar het stadje Waltzee. te Biberach geheeten. te Waltzee is niets byzonders te zien. by de [7] stad Ravensberg worden de gezichten hoe langer hoe schooner. zo men in de nabyheid van het Dorp Wyngaerten kooft moet men dit vooral bezoeken om het klooster Altorf waarvan de Kerk¹⁹ zeer pragtig zo van zilver goud en marmer is, ook is er een Fresco schildery dat boven alle beschryving is. deese kerk is de schoonste die men zien kan. verder naar Frederikshaven. aldaar gelogeert in het Logement de Post alwaar het zeer goed was. het gezigt op de Bodensee is verrukkelyk schoon. van daar met de stoomboot naar Rochag dat zeer mooy legt. van daar met de stoomboot naar Constans en aldaar gelogeert in het Logement in Heegt daar het vry goed was. de Domstifts kerk is de voornaamste, daarin is het lyden van Jesus uitmuntend uitgewerkt, in steen uitgehouwen. ook moet men het Consilien huis²⁰ bezoeken waarin men veel aangaande de Martelaar Hus²¹ vind. de overdekte Rhyn brug verdient ook bezigtigt te worden vooral om dat men daar de val van de Rhyn uit de Bodemzee duidelyk zien kan. men moet van daar een toertje doen naar de Waldeberg, ½ uur van Constans gelegen. te Hohenheim hebben eenige Heeren een toren laten zetten Belvedere genaamd waar men met een Telescoop 200 uren ver kan zien, dit Panorama is overheerlyk schoon. dit toertje met Rytuig gedaan. de bodensee is overheerlyk schoon.

[8] van Constans met een snelwagen zynde een soort van Deligence naar Zurich. met het geld moet men in Zwitserland voorzigtig zyn vermits het moeylyk te kennen is, een Zwitserse Frank is meer dan een Fransche, een gulden heeft 15 Batzen, en 4 Kruizers is weder eene Batzen, men heeft stukken van eene tot in de 20 Batzen. te Zurich gelogeert in de Storg of Ojevaar alwaar het al zeer goed was. de stad doorwandellende moet men naar het Bastion behorende tot de Vesting gaan alwaar men over de stad, de sneebergen en het meer heen ziet, in de Wasserkerk is eene belangryk Bibliotheek waarin veele oude manusscripten zyn, ook is aldaar een afbeelding van geheel Zwitserland het welk aller intressant is. men kan er alles zeer duidelyk op zien. het is een verheeven opwerk²². na dien afbeelding kan men zeer goed zyn verder reysplan maken daar men in de wezentlykheid alles accuraad zal bevinden. dit kunststuk is dus zeer bezienswaardig. ½ uur buiten de stad is het Graf van Gesner²³ gelegen. in een van de schoonste wandelingen de groote promenade genaamd op de Stads wal die schoon is, heeft men een heerlyk gezigt. van Zurich naar de Rigi vertrokken. de toer nemende over Zurich moet men op de Gouden Willempjes [9] verliezen.

Zug naar Goldau. te Einsidel is een voornaam Klooster. te Zug is niets byzonders te zien maar dit stadje ligt schilderachtig. by Zug ligt het Zuggermeer. men kan de weg naar Goldau ook over water nemen, men zegt zelfs zulks te verkiezen is om de frapante gezichten. te Goldau in het witte paard geweest. men moet zien tegen de Middag aldaar te komen ten einde die dag de Rigi nog te kunnen beklimmen, van Goldau kan men dezelve het gemaklyks beklimmen, zulks geschied te paard. de eerste Herberg waar men aankoomd op de Rigi is genaamd de Rigi Stoffel, echter moet men ¼ uur verder ryden om te logeeren in de Rigi Culm daar dat Logement op het hoogste punt is. men moet op de Rigi de zon op en onder zien gaan maar vooral voor de koude veel omdoen vermits het op die Hoogte zeer koud is, ten dien einde doet men wel badde Deekens om.²⁴ van de Rigi de berg afdalende op Kusnacht passeert men de Kapel waar Tel de Landvoogd Gessler²⁵ nedervelde. om de bergen en vooral de Rigi te beklimmen moet men schoenen voorzien van Nagels en eene lange Alpen stok hebben te Kusnacht N.B. Feith heeft te Zurich een voerman aangenomen en by zich

18 De Münster van Ulm is een vijf-beukige gotische basilica die vanaf 1377 tot begin 16e eeuw werd gebouwd.

19 De Benedictijner-abdij werd begin tiende eeuw gesticht en in 1802 opgeheven. De kerk werd van 1715 tot 1724 in barokstijl gebouwd.

20 Het huis waarin het concilie van Konstanz van 1414 tot 1418 werd gehouden.

21 Jan Huss. Johannes Oecolampadius (Johann Husschin of H(e)ussgen) (1482-1531). Humanist, theoloog en hoogleraar te Basel. Hij werd veroordeeld tot de brandstapel.

22 Een landkaart van Zwitserland.

23 Conrad Gesner (1516-1565). Zwitsers natuuronderzoeker, grondlegger van de zoölogie.

24 Om een spectaculaire zonsopgang te zien werden de hotelgasten gewekt waarop een ieder – al of niet in nachtkleding – zich naar buiten spoedde en na afloop weer naar bed ging.

25 Albrecht (ook genaamd Hermann) Gessler, Habsburgse landvoogd die door Wilhelm Tell werd gedood.

gehouden tot hy weer te Zurich terug kwam. te Goldau heeft hy de voerman naar Kusnacht laten ryden om hen aldaar te wachten als zy van de [10] Rigi aldaar kwaamen.

van Kusnacht op Lucern, zynde eene afstand van 3 uren. de weg langens het Lucerner Meer is byzonder bekoorlyk. te Lucern in de Waag gelogeert alwaar het al zeer goed en goedkoop was. in die stad heeft men overdekte bruggen. de Rivier de Reus stort met een vreeslyk geweld door de stad in de Zee. van daar de terug Reys genomen over Zurich, eeven buiten de poort komende moet men uit het Rytuig gaan om het Monument te bezichtigen opgericht in 1814 tot aandenken van de gevallen Zwitsers by de Tuilleries den 10 Aug[ustus] 1792 by het verdedigen van Lodewyk de 16 en toen verder naar Kronau alwaar wy tegen de middag aankwamen in het Logement. het eeten was daar zeer slegt en duur zodat men beter doet aldaar een boterham te nemen en te Zurich te eeten of op het soepé te wachten. de natuur is van Lucern naar Zurich al zeer schoon en vrugtbaar zo dat men heerlyke gezichten heeft. op eene der hoogste Alpen gekomen zynde de Albis genaamd en om zyne heerlyke uitzichten zeer vermaard steegen wy uyt ons Rytuig en terwyl de paarden gevoedert wierden beklommen wy de hoogste top alhier onder de naam van hoogwacht bekend. daar [11] heeft men een heerlyk uitzicht. in de nabyheid van Zurich heeft men veel buitenverblyven op bergen gelegen. te Zurich in hetzelfde Logement gelogeert, de roode wyn is aldaar slegt, en duur. de volgende dag naar Chafhauzen. tot Eglisau was de weg vry eentonig, aldaar is een schoone overdekte brug over de Rhyn. de stad Chafhauzen heeft niets merkwaardigs dus doet men beter door te ryden tot het dorp Neuhausen alwaar de waterval naby legt, aldaar gelogeert in de Wasserval. vandaar naar de waterval gaande passeert men een smeedery waar tegen over het kasteel van Laufen op een berg legt, dan voert een smal paadje langens de Rivier aan een oude toren waarin zich een chambre obscur²⁶ bevind, aldaar noemd men hem Worth. hier ziet men de val in alle deszelfs pracht. met een schuitje vaart men naar het slot Laufen, het zelve heeft niets merkwaardigs. in eene kamer van hetzelfde vind men een plate winkel alwaar men de beste platen van de Rhyn val kan kopen. van daar gaat men naar een koepeltje alwaar het [12] uitzicht zeer schoon is. nog lager koopt men aan een houten poortje waardoor men over glibberige planken op een Rots op een soort van stellage koopt. hier is men by de neerstortende stroom. van dit gezicht kan men zich geen denkbeeld maken. in het Logement te Neuhausen was het zeer goed. van hier naar Steig vertrokken, zynde 12 uur afstand. de eerste stad waar men aankoopt is Stuhlingen, leggende op eene vry hoge berg, is vermaart wegens de menigte Uurwerkers die hier wonen. dan koopt men te Bondorf aan, aldaar gegeten. verder naar Lenskirch en zo naar het dorp Steig alwaar de Natuur zeer schoon en een schilderachtig gezigt is. in de Herberg aldaar kan men niet veel bekomen. van daar naar Friburg passeert men het grootste gedeelte van het Zwartswald het geen het Hoellendal genaamd word. de weg tot Friburg toe heeft overheerlyke schoone gezichten. aldaar in het Logement Zum Zühringer hof om 10 uur s'morgens aankwamen gegeten na de stad bezichtigt die aan de helling van het Zwartsgebergte legt en niet groot <is>. [13] de kerk de Munster genaamd verdient bezigtigt te worden, het is een Gothies gebouw, de toren spits is geheel doorluchtig en zo fyn in steen uitgesneden dat zy zich als een kunstwerk voordoet, de glaazen zyn schoon geschildert, ook is er in een Nis het laaste Avondmaal in Albast zeer schoon uitgehouwen, de beelden zyn teevens groot. de wandelingen en de groote kazerne zyn niet byzonder schoon. te Friburg wint men op de Willempjes. na den Eeten het welk zeer goed en niet duur was vertrokken naar Offenborch, de weg over Altbrijzack, Emmendingen, Kinsingen is zeer schoon en eene vrugtbare Lansdauw. te Dinglingen het welk 9 uren af is van Friburg gelogeert en de volgende morgen vroeg vertrokken naar Offenburg, die stad heeft een vrolyk aanzien, is vry levendig daar er veel passage is, Straatsburg is maar 4 uren van hier gelegen. in het Logement de Post afgestapt zynde een oogenblik aldaar vertoeft en toen verder naar Achern een Kleyn lief plaasje, aldaar gegeten en toen verder naar Baden gereden na die dag 14 uur afgelegd te hebben. te Baden gelogeert im Hirtz alwaar het zeer goed [14] en voor zulk een groote Badplaas niet duur was. van daar moet men een wandeling doen naar het Klooster van Lichtendal $\frac{3}{4}$ uur van de stad gelegen, het zelve legt verrukkelyk en de weg er na toe zeer schoon. de Antiquiteiten Hal waarin zich de warme bron bevindt moet men bezien. ook moet men wandelen

26 chambre obscure. Camera obscura: een kastje waarin het licht slechts door één opening naar binnen valt en daardoor een beeld van zich buiten het kastje bevindende voorwerpen te zien is.

naar de Ruine van het Oude slot $\frac{3}{4}$ uur buiten de stad gelegen, dit is een zeer aangename wandeling. de legging der Ruine verrukkelyk schoon. aan de zyde van het slot is een Rots waar men met trappen op klimt en het heerlykst uitzicht geniet. ook moet men de Conversationshause of Kursaal by het park gelegen gaan zien. <vervolgens> s'morgens vroeg naar Karelsroue vertrokken, zynde 9 uur van Baden gelegen. men moet een omtoertje maken om het heerlyke Murgthal te zien. $1\frac{1}{2}$ uur van de stad kooft men aan het Lustslot Favorite genaamd dat eene zeer schone legging heeft. verder langens het stadje Kuppenheim rydende kooft men aan het Murgthal, het slot Rotenfels maar vooral het Slot Amalienburg [dat] op een berg legt. verrukkelyk. nog $\frac{1}{4}$ uurs [15] verder ziet men op een hoge berg de Ruine van het slot Alt Eberstein leggen terwyl aan de overzy nieuw Eberstein legt. deeze valey is byzonder bekoorlyk. even buiten Gersbach voor het Badhuis moet men uit het Rytuig gaan en zich naar de Burg begeeven, men passeert een kapelletje de Klingel genaamd het welk zo als ook dit kasteel zeer schoon legt op het Balkon van hetzelfde heeft men een heerlyk uitzigt in het Logement gegeten en van daar moet men voor een gedeelte dezelfde weg weerom doen om op de gewone roete naar Karelroue te komen de verdere weg over Bokersdorf en Etlingen is niet zeer intressant, meestal vlak en eentonig. zynde te Karelsroue in het posthuis gelogeert. de stad is vry mooy en het Slot een schoon gebouw en van binnen pragtig gemeubileert. op de toren heeft men een heerlyk ver gezicht. het plein is zeer schoon. de nieuwe Luthersche Kerk is zeer schoon en verdient bezichtigd te worden. de Katholieke kerk is ook een schoon gebouw. de tuin by het Slot is zeer fraay, ook zyn er in de lange straat goede winkels. van Karelsroue naar Manheim is 12 uur afstand. de weg derwaars is niet zeer belang[16]ryk, meestal vlak. men passeert Grabenwaghaüser dan over Wiesloch naar Zwitsingen hetwelk een groot dorp is. daarby legt een Slot dat niet belangryk is maar de Slottuin des te meer die wyd en zyt beroemd is, er is een turkische Moské in. de tuin is zeer uitgestrekt en word voor de schoonste van geheel Duischland gehouden, dezelve is dus wel ter moeyte waard om bezigtigd te worden en aldaar in het Logement een boterham en een glas wyn gebruikt en toen verder naar Manheim 3 uur van daar gelegen gereden, aldaar gelogeert Zum Velsershof alwaar het zeer goed en niet byzonder duur is. Manheim is een schoone stad. het Paleys is zeer uitgestrekt maar slegt onderhouden, het kabinet van afgietzels verdient gezien te worden, dat van Naturalien als ook het Muzeum is niet veel byzonders. de Jesuiten kerk is pragtig en wel ter moeyte waard om te zien. de Comedie en het Tuighuis zyn beyde schoone gebouwen en verdienen gezien te worden. het kerkhof alwaar het Graf van [17] Kotzebue²⁷ is te zien. de grote brug over de Rhy is intressant. de tuin en wandelingen zyn lief aangelegt. van Manheim met de stoomboot naar Mains vertrokken, te Worms legt de boot aan om door de Commiesen gevisiteert te worden. te Mains gelogeert in het Hotel du Rhy alwaar de Tafel briellant en het over het geheel zeer goed was. de St: Petrus kerk²⁸ is een schoon gebouw. in een tuin moet men het societeits huis zien. te Mains moet men te Salsbach de Rom[einse] waterleydingen gaan zien. $\frac{1}{2}$ uur buiten de stad kooft men aan een Kerkhof tegen een berg gelegen alwaar men prachtige tombes kan zien. van daar voert een paadje door een korenland $\frac{1}{4}$ uurs verder naar de Rom[einse] waterleydingen. de hoogte aan de andere zyde afdalende kooft men te Salsbach waar eene Rom[einse] begraafplaats geweest is en toen weder terug naar de stad gewandelt. van Mains naar Bingen vertrokken en aldaar in het Witte Paard gelogeert. over de Nahe legt een grote steenen brug [18] de Drusus²⁹ brug genaamd. de Klopp³⁰ zynde een oud fort, moet men beklimmen. op de Ruine heeft men een heerlyk gezigt, met een trapje klimt men in de toren van waar het uitzicht byzonder schoon is. ook moet men van Bingen een toertje door het Niederwald doen, met een Aak vaart men tot Rheinstein welk Slot op een Rots legt en bezichtigd moet worden waarna men naar Asmanshausen vaart en van daar op een Ezel de tour door het Niederwald maakt. van het Slot kooft

27 August Friedrich Ferdinand von Kotzebue (1761-1819). Von Kotzebue was een vruchtbaar toneelschrijver van ten dele sentimentele, ten dele frivole amusementsstukken. Hij verzette zich tegen vooroordelen en schijnheiligheid en was vrijmoediger over erotische zaken dan volgens de vele moralisten van zijn tijd was toegestaan.

28 De Sint-Petrus kerk uit 1748 tot 1756. Bijzonder door het gewelf en rococo-ornamenten.

29 Nero Claudius Drusus de Oudere (38 v.C. – 9 v.C.). Romeins generaal.

30 Kasteel Klopp, gebouwd tussen 1240 en 1277, mogelijk op Romeinse fundamenten. Tijdens de Spaanse Successieoorlog, 1711-1712, werd de overblijfselen door Mainz opgeblazen om te voorkomen dat de tegenstander de burcht zou kunnen gebruiken. De onderste muren van het belford, de slotgracht en delen van de zuidelijke ringmuur met resten van de weergang dateren uit de Middeleeuwen.

men door een donker woud aan de Sauberheule zynde een onderaardsche gang, vandaar kooft men op de Rossel waar weer een schoon uitzigt is, dan de Tempel³¹ waar men over de Rhyn weer een brilland gezigt heeft. van daar kan men na de Johannesberg gaan en dan naar Rudesheim dat een lief plaasje is en dan weer naar Bingen met de Aak van Bingen. met de stoomboot naar St: Goar waar gelogeert hebben in de Lelie. van hier moet men het Zwitserdale bezoeken. te St: Goar laat men zich naar de St: GoarHuizen overzetten [19] daar neemt men een geleyder. dit Dal is boven alle beschryving schoon en een der mooyste partyen aan de Rhyn en is dus over bezienswaardig. ook moet men de Vesting Rhynvels beklimmen, dit is echter zeer vermoeijent en minder intressant. in het Logement te St: Goar was het vry goed. van daar per stoomboot naar Keulen gereyst en van daar de volgende dag verder met de stoomboot naar Nimmegen.

31 De Tempel heeft waarschijnlijk rond 1900 plaats moeten maken voor een nationaal monument. Enkel de Tempelweg, die bij de voormalige tempel uitkomt, herinnert nog aan dit bouwwerk.

Een reisverslag van Godert Willem van Dedem naar de Rijn, (zonder jaar)³²

den 22 Juny van Zwol naar Nymegen. den 23 van daar met stoombood naar Dusseldorp. den 24 s'nademiddaags om 3 uur van daar naar Ebberfeld alwaar s'avonds om 10 uur aangekomen. den 25 s'morgens om 12 uur van daar naar Deuts by Keulen, aldaar om 7 uur s'avonds gekomen. den 26 van daar s'morgens om 7 uur per stoombood naar Bon, aldaar s'morgens om 11 uur aangekomen. den 28 s'morgens om 9 uur naar Neuwiet, daar s'nademiddaags om 3 uur aangekomen.

te Bon gelogeert Gouden ster. [Volgens] Suse zeer goed.

Reys Roete van Suse tot aan Ems en verder een ander roete.

van Dusseldorp naar de Leanders Hoele, van daar gepasseert het dorp Metman en zo verder naar Elberfeld gereeden, aldaar gelogeert by de wed[uwe] Obermeyer alwaar het zeer goed was. aldaar moet men de Fabriken zien.³³ de volgende morgen om 12 uur van daar eerst door een gedeelte van het dorp Barmen en toen door de dorpen Sonnberg en Graefrath en zo verder na de stad Solingen waar veele staal fabrieken zyn. van daar door Opladen en Mulheim naar Deutz tegen over Keulen, alwaar wy om 7 uur in het Logement Belle Vue aankwamen.

[Aantekening op de laatste pagina]

NB Feith heeft <er> de heen reys te Keulen gelogeert zum grossen Rheinberge maar was daar niet te vreden ook was het er zeer duur.

te horen naar <Retour> wagens

van Keulen per stoombood naar Bonn met een Rytuig uit het Logement. het merkwaardigste van Bon gezien als de cathedrale of Munster, de Universiteit, <en> de Engelsche Tuin, in een Koepeltje is een Verrekijker geplaatst, waardoor men <alles> nog veel beter kan zien. van daar door een fraaye Castanje Allée langens Clemens Ruhe alwaar het Muzeum en de Plantagietuin is dewelke zeer bezienswaardig is. naar Peppelsdorp aan de voet van de Kruisberg. een kleyn ½ uurtje van Bon geleegen de Kruisberg met het Rytuig beklommen. op die Berg is een klooster waarvan de kerk nog bestaat die zeer merkwaardig is³⁴. van deszelfs tooren heeft men een verrukkelyk gezigt. vandaar weder terug naar Peppelsdorf en zo verder naar Godesberg.

[Aantekening in een ander handschrift]

Wandeling van de Godesberg, naar het voormalige Klooster Marienforst³⁵, die zeer aangenaam is.

Van Godesberg laat zich gemakkelyk eene tour maken in het Ahrdal; s'morgens vroeg vertrekke men over Rolands Eck, naar Oberwinter, Heppenheim naar Ahrweiler, waar men tegen eetenstyd is; men stappe af "Im Kreuzberg" een goed logement; na den eeten bezie men het klooster. En de volgende morgen ryd men verder het Ahrdal in dat overprachtig is, de Ahr langs over de Lochmühle, naar AltenAhr, hier beklimme men de Ahrburg, vanwaar men een heerlyk

32 Godert Willem van Dedem heeft zijn verslag aangevuld met informatie van een reis van zijn zus Suse. Later heeft een onbekende een verslag van een toertje vanuit Godesberg er aan toegevoegd.

33 Fabrieken die gespecialiseerd waren in het wassen en het verven van garens, katoenen weefsels, zijde en bedrukte stoffen, en het maken linten, galons en knopen.

34 Bij de ruïnes van het klooster staat de 'witte kerk' op de 125 meter hoge Kruisberg, in 1628 gewijd en van 1746 tot 1751 vernieuwd. Het altaar is van Italiaans marmer, het plafond is beschilderd.

35 Het klooster Marienforst werd in de dertiende eeuw gesticht en in 1802 opgeheven.

gezicht heeft over deze streek, hier vandaan naar Ahrdenau. Dan moet men dezelfde weg weder terug doen, die het ons dubbel waard is; en brengt men de avond terug, of indien het kan ryd men terug naar de Godesberg, of anders overnacht men weer in Ahrweiler, en rydde de volgende morgen naar de Godesberg terug. –

[Aantekening in nog ander handschrift]

Huttner-Fuchs hôtel de Belle Vue à Godesberg.

op het Eyland Nonnenweert en op de Drachgenfels zyn goede Logementen. Van de Godesberg naar Neuwiet moet men de Reys neemen over Altenaar en Aalweyler. men kan in het dorp Brohl zeer goed logeeren, en s'nadamiddaags om 4 uur weer vertrokken naar de Godesberg, aldaar om 1 uur s'avonds aangekomen.

NB om de Reys naar Aalweyler en Altenaar te doen moet men zich op de Godesberg informereen van waar men een uitstapje naar de Lagerzee³⁶ moet maken dewelke zeer bezienswaardig moet zyn. ze is 3 a 4 uur van Andernach geleegeen, het welk een mooye toer is. Suse heeft zig met het rytuig tot voor de brug van Neuwiet laten brengen en [is] toen met een schuitje de rivier overgevaren naar Neuwiet. van daar over Sayne naar Ems langens het fort Ehrenbreistein. van Ehrenbreistein naar Ems moet men langens de Rivier de Laan en niet over de bergen ryden daar die weg veel mooyer is. van Ems naar Nassau, Holsappel alwaar zilvermynen zyn, dan de bronnen [van] Fachingen, dan Dietz en zo naar <Zwalbach>, van daar op Wiesbaden, van daar op Frankfort.

te Frankfort gelogeert in het Logement Weidenbusch aldaar byzonder te vreedden geweest

Suse is te Frankfort den 24 July s'nademiddaags om 3 uur gekomen en gebleeven tot den 26 July wanneer s'morgens om 6 uur vertrokken naar Darmstad.

den 29 s'morgens om ½ zes uur over Sayne en Ems naar <Coblentz> alwaar om 6 uur s'avonds aangekomen. den 30 Juny s'morgens om ½ zeeven uur per stoomboot van Coblentz naar Mains vertrokken, aldaar een Rytueig genomen en dien zelfden avond om 9 uur te Wiesbaden aangekomen.

dan verder op Darmstad het welk een eentonige weg is, van daar over Reichenbach (als men daar de chausée verlaat kan men de Melibocus³⁷ beklimmen) dan Zwingenberg, naar Auerbach alwaar de kroon een zeer goed Logement is. aldaar moet men een paar dagen vertoeven vermits men van daar zeer fraaye tourtjes door de Bergstrasse kan maken en dan verder op Mannheim, aldaar is het ook zeer lief en kan men ook mooye uitstapjes maken. dan verder op Mannheim alwaar mooye winkels zyn en alles goedkoop is. van daar per stoomboot op Mains. na aldaar alles gezien te hebben kan men met de stoomboot op Bingen gaan maar men zegt het zeer mooy is de reys van Mains naar Bingen over land en dan over de Bad plaas Kruesnach te neemen. van Bingen moet men de toer door het Niederwald maken. van Bingen per stoomboot naar St: Goar, aldaar kan men mooye wandelingen doen, en moet men het Zweitzerdall bezoeken het welk zeer schoon is.

van St: Goar met de stoomboot naar Coblentz en na aldaar alles bezichtigt te hebben verder per stoomboot op Keulen Nymegen of Arnhem naar Zwol.

36 De Laacher See. Het 331 hectare grote meer heeft zich in een oude krater van het vulkanische Eifel gebergte gevormd.

37 De Melibocus, ook Malchen genaamd, is een 515 meter hoge granieten rots en is het hoogste punt van de ongeveer 58 kilometer lange Bergstrasse, die tussen Darmstadt en Heidelberg ligt.

Het reisjournaal van Caroline van Dedem naar de Rijn in 1838

(1) Den derden July 1838 vertrokken des s'morgens om 8 uur per Deligence van Zwol over Deventer, Zutphen en zo verder op Arnhem alwaar ik om 3½ uur zeer voldaan aankwam by de Heer Ketjen en zyn lieve Vrouw, en het geluk had hen allen in welstand te omhelzen, en aller hartelykst ontfangen wierd; daar ik hier eenige dagen bleef logeren liet ik myn Kamenier verder doorreysen met de Deligence naar Beek, alwaar zy een Oom hebbende wonen logeerde, de tyd die ik te Arnhem vertoefde. te Arnhem amuzeerde ik my zeer goed, wy reeden veel s'middags naar buiten, en trof het byzonder goed daar het alle dagen mooy weer was. den 8sten July vertrok ik s'morgens om 9 uur per Deligence naar Nymegen; ik zat in de Cabriolet en trof er de Generaal Van Balferen aan, die aan my geparenteert zynde, zo van zich zelfs, als ook van zyn Vrouws zyde, hij had veel attenties voor my zoo dat dit dus een zeer aangenaam gezelschap was; by het aankomen te Nymegen vond ik neef Coenraad aan de Deligence om my aftehalen, wy gingen dan zamen naar (2) het Logement de Place Roijal genaamd, waarna hy my by Zyne Tante de Freule van Randwyck bragt, alwaar ik koffy ging drinken, terwyl hy op de Parade moest zyn, naar afloop daarvan by de Heer en Mevr[ouw] Sluiterman waar ik het vooraf jaar op Reys kennis mede gemaakt had en zelfs eenigen daagen zeer aangenaam meede gereyst had; dit zyn zeer lieve Menschen. ik wierd door hen hartelyk ontfangen, ook deed het my veel plaizier hen weder te zien, daarna at ik met Coenraad die myn Gast was, in het Logement aan table d'Hôte. ik passeerde een zeer aangename dag met Hem. na den Eeten gingen wy by Mevr[ouw] Seeling thee drinken en reeden daarna met haar en hare Kinderen naar Beek, welk partydje door de lieve Coenraad tot myn genoegen was aangelegt, hetwelk ik een zeer lieve attentie van hem vond, en waaraan ik zeer gevoelig was. het weer was ons echter niet gunstig, daar het de geheele dag gereegent had, maar tegen vyf uur zette het weldra wat op zo dat het droog werd, en wy buiten konden zitten en onder het genot van een glaasje Rhyn wyn een aangename middag door bragten en zeer voldaan over myne dag s'avonds teegen 10 uur weer in het Logement kwam, alwaar ik myn Kamenier vond om de volgende dag verder te reysen per stoomboot, na iets gebruikt te hebben begaf ik my ter (3) ruste daar wy de volgende morgen weer vroeg op moesten, quartier voor zes uur kwam de lieve Coenraad my van het Logement haalen, om my op de Bood te brengen. na afscheid van hem genomen te hebben vertrokken wy om 6 uur met de Bood de Stad Dusseldorp genaamd den 9 July, er was weynig gezelschap op de Bood, en de Rhyn is hier ook nog niet intressant eevenwel hadden wy mooy weeder, zo dat ik het Dejeuné my boven op liet geeven en daar zeer aangenaam zat, na het Lobith gepasseert te zyn ziet men weldra aan de regterhand Cleef leggen, daarna aan de linkerhand Hoog en laag Elten waarop men zeer lieve gezichten heeft, vooral als men Emmerick nadert; aldaar houd men zig lang op, daar hier de Pruisische Douanen de bood visiteeren. daarna passeerden wy Rees en zo verder langens Xanten Weezel enz: op de Bood eet men zeer goed aan table d'Hôte.

vermits de Bood s'morgens om 3 uur te Dusseldorf aankoomt en dit een zeer onaangenaam uur is om in een Logement te komen, en er aan boort goede gelegenheid tot slaapen was; deed ik zulks, en begaf my s'avonds om 11 uur na wat gesoupeert te hebben naar Bed, de volgende morgen zynde den 10 [Juli] verlieten wy om ½ acht uur de Bood, en gingen naar het Logement de 3 Rykskroonen aan de Markt by de Heer Becking, en bestelde dadelyk het Ontbyt, daarna nam ik een Loonbediende om ons rond te geleyden, en het merkwaardigste (4) van Dusseldorf te laten zien; eerst naar de Jesuiten Kerk³⁸ aan dewelke ik niets byzonders vond; Dusseldorf bestaat uit 3 onderscheydene steeden de Oude, de Nieuwe, en de Karelstad genaamd. het laast genoemde is verreweg het mooste gedeelte, de straten zyn er breed en regelmatig, de Allée Strasse en ook het Karelspleyn zyn zeer mooy en met Linde bomen beplant, ook zyn er schoone huizen aan gebouwd, Dusseldorf ontleend zyn naam van het Riviertje de Dussel, dat er door stroomt, vervolgens ging ik naar de nieuwe aanlaagen het welk zeer mooye wandelingen zyn dewelke door Napoleon zyn

38 De Jesuiten Kerk. De kloosterkerk St.- André kerk, van 1622 tot 1629 gebouwd door Wolfgang Wilhelm graaf van Palts-Neuburg in Zuid-Duitse barok. In het interieur stuc uit de laatrenaissance.

aangelegt en waarin mooye waterpartijen zyn, waarover een schone Rustike brug legt, van hier heeft men een mooy uitzigt op de Jesuiten Kerk, vervolgens kwamen wy aan het Jagshof³⁹ alwaar de residentie van Prins Fredrik⁴⁰ is, het slot is niet veel byzonders maar de slottuin die aan de nieuwe wandelingen grenst is zeer mooy, echter voldeed my de nieuwe aanlagen het meest, de Kavallerie Kaserne is een schoon gebouw aan de Rhyn staande. op de Markt staat het standbeeld van de Keurvorst Johan Wilhelm⁴¹ aan wien de stad hare opkomst te danken heeft. hy is te Paard gezeten, en geheel geharnast, het beeld en Paard is levensgroot geheel van Brons vervaardigt, dit is zeer schoon. het voetstuk is van marmer. vervolgens ging ik naar het kabinet van schilderyen, waarvan een tentoonstelling was, hier had men zeer schoone (5) stukken⁴², waarvan ik een Catalogus heb, dit was zeer bezienswaardig, na dit bezigtigt te hebben weeder naar het logement en na zeer goed aan table d'Hote gegeten te hebben in een zeer mooye zaal, reed ik met een mooy rytuig uit het logement met nog 2 heeren waarmee ik party gemaakt had na de Leanders Hoek het welk een zeer mooye tour was, men had heerlyke gezichten teegen de bergen waar men over en langens reed, oover een mooye chaussée dewelke wy echter verlieten, en na wat landwaars ingereeden te zyn, aan een Herberg kwamen waar wy het Rytuij lieten, en na ons met een glaasje Rhyn wyn verkwikt te hebben, een geleyder namen om ons naar de Leanders Hòele te brengen, men heeft hier op onderscheidene punten heerlyke gezichten op een steyle Rots staande, daarna passeerden wy de Dussel die hier door zeer hooge en steyle Rotzen heen stroomdt, wy volgden de Rivier en kwamen aan in het Hol waar een mooye waterval tusschen de Rotzen uitkoomt, en klommen op een hoge rots klomp waar men een heerlyk uitzigt had, op de Dussel en rotzen, in dit hol zoude Leander⁴³ een half jaar verscholen zyn geweest, en hy zyn meeste geestige gedichten gemaakt hebben. by deeze grot wyst men de bank nog aan, waar hy zyne gedichten gemaakt zoude hebben, dit was een aardig uitstapje waarop wy byzonder mooy weer hadden, zo dat ik s'avonds zeer voldaan in het logement terug kwam, de volgende morgen zynde den 11^{den} July vertrok ik per Deligence om 8 uur naar Keulen, welke weg niet byzonder intressant is.

(6) Om 12 uur kwamen wy te Deutz, alwaar wy de Deligence verlieten, en met een Kruyer voor ons goed de brug over gingen, naar het Logement het Hotel d'Hollande, dat aan de Rhyn legt; het Posthuis waar de Deligence aankoomt is midden in Keulen gelegen daarom verlieten wy dezelve te Deutz, daar wy anders zo ver van het Logement af waren geweest, en de Deligence niet <nog> stil [zou] houden voor dat hy aan het Posthuis is. na in het Logement zeer goed aan table d'Hote gegeten te hebben, nam ik weer een loonbediende, en gingen eerst de Pieterskerk bezien, alwaar de schildery van de Kruiziging van Petrus door Rubbens⁴⁴ vervaardigt voor het Altaar geplaatst is, dit is een voortreffelyk stuk en zo natuuryk dat men er van verstomd staat, voor hetzelfde is de Copie geplaatst die zeer gelykent en door een Grysaard van 73 jaar vervaardigt is. dewelke ook zeer schoon maar echter ver achter het origineele stuk is, ook zagen wy in die Kerk een groot koperen Doop bekken waaruit Rubbens gedoopt zoude zyn, vervolgens zag ik de St Ursulen kerk die merkwaardig is door de beenderen van 11.000 maagden die aldaar in glazen kasten bewaard worden, tot aandenken van hun martelaars dood, voor de Godsdienst.⁴⁵ toen naar den Dom kerk dewelke zeer beroemd is, om deszelfs bouworder, dezelve is niet voltooidt⁴⁶, aan den ingang van het koor zyn 2 schoone witte marmeren beelden Maria en Petrus voorstellende, ook zyn de glasrui(7)ten zeer mooi geschildert, in de kapellen bevinden zich veele Edele gesteentens, echter heb ik dezelve niet gezien, daar ik hier geen grote liefhebberij voor heb, en het zeer veel kost om dezelve te zien. Keulen is een zeer oude stad, waarvan de

39 Jagshof. Jägerhof, jachtkasteel van de keurvorsten van Palts-Neuburg, uit 1760.

40 Frederik Wilhelm (1795-1861). In 1840 koning van Pruisen.

41 Johan Wilhelm van Palts-Neuburg (1690-1716). Keurvorst van de Palts.

42 In 1767 stichtte Karel Theodoor van Beieren (1724-1799), keurvorst van de Palts, de Academie van Schone Kunsten op.

43 Van de Latijnse dichter Leander zijn geen biografische gegevens bekend. Hij zou abt zijn geweest in een klooster bij Ancyra en later als kluizenaar in Palestina hebben geleefd. In Duitsland is hij niet getraceerd.

44 Rubbens. Peter Paul Rubens (1577-1640). Vlaams barokschilder.

45 Volgens een sage werd de heilige Ursula, dochter van de Engelse koning, op de terugreis uit Rome met haar 11.000 of 11 maagden door de Hunnen gedood. De beenderen van de maagden liggen in kleine reliekkastjes.

46 De eerste steen van de vijf-beukige gothische Dom werd op 14 augustus 1248 gelegd, op 15 oktober 1880 was de kerk klaar.

straaten over het algemeen naauw en de huizen zeer hoog zyn, echter word er veel gebouwd hetwelk meest al zeer schone gebouwen zyn, zo als de Casino, de Fredrik Strasse is een van de mooyste straaften, men kan zien er in Keulen veel welvaart heerst, er word veel handel gedreeven.

daar het een zeer schone avond was, ging ik naar het eylandtjen het welk in de Rhyn legt en waar men over een kleyn brugje waarvoor men bruggeld moet betalen koomt, hier word alle avonden als het mooy weer is Muziek gemaakt. byna aan het eind van dit eijland dat Rhynau genaamd is, staat een Societeit of Koffy Huis waarom een Gaandery is en stoelen en tafeltjes staan, zo dat men hier zeer plaazierig kan zitten en allerley verversingen kan krygen, hier zyn dan ook altoos veel menschen, en heeft men een heerlyk gezicht over de Rhyn op Deuts. de Dom deed hier ook een mooy effect, er zyn lieve wandelingen op het Engels aangelegt, ook vind men er lieve plaasjes, zo dat ik hier een zeer genoegelyke avond doorbragt, en met moeyte die plaas verliet en dus zeer te vreden om $\frac{1}{2}$ tien te huis kwam in het logement, een kamer hebbende die het uitzigt aan de Rhyn had zat ik nog wat voor een open raam het welk my regt ver(8)maakte, vermits er op de brug, en aan de overzy te Deuts, in de Logementen de tuinen verligt waren het welk een mooy effect in het water maakte.

de volgende morgen zynde den 12 July om $\frac{1}{2}$ zeeven uur vertrokken wy per stoombood de Hartog van Nassau genaamd. ik was zeer te vreden over het Logement te Keulen geweest, van hier naar Bon is de Rhyn nog niet byzonder schoon, evenwel beginnen de gezichten toch al mooyer te worden, en krygt men weldra een schoon gezigt op het Zeeven gebergte, ik dejeuneerde op de Bood, en wel daar het zeer mooy weer was boven op de Bood, het welk zeer aangenaam was, om 10 uur waaren wy te Bon, en namen onze intrek in het Logement de Ster, het welk een zeer goed Logement is. het was echter zo warm, dat het niet mogelyk was uit te gaan; ik bleef dus voor den eeten op myn kamer, en na aan table d'Hote zeer lekker gegeten te hebben, nam ik om $\frac{1}{2}$ drie een Rytuig uit het Logement, en een loonbediende meede, om het merkwaardige van Bon te zien, wy reeden eerst na het gebouw van de Universiteit⁴⁷, het welk een zeer groot en fraay gebouw is, het welk aan de eene zyde de geheele stad beslaat, in vorige tyd is dit het Keurvorstelyke slot geweest, wy zagen in dezelfve de Aula met vier zeer schoone fresco schilderyen, de 4 faculteiten voorstellende, als de Philosophie waarop de portraiten waren van Socrates⁴⁸, Cicero⁴⁹, en meer anderen. 2de de Theologie, in het midden van het schildery ziet men het beeld der Godsdienst, aan de eene zyde de Roomsche Geestelykheid en aan de andere kant (9) de reformatoren, de 3de faculteit stelde de Rechtsgeleertheid voor, waarop Mozes⁵⁰, Solon⁵¹, van der Noot⁵², en meer andere vermaarde Rechtsgeleerden waren afgebeeld, de 4de faculteit steld de Medecis voor, prykende met de afbeeldingen van eene <Sonairs⁵³>, Hipocrates⁵⁴, Esculaap⁵⁵, en meer andere, welke laast genoemde Faculteit eerst zeedert kort er by gekomen was; ook zag ik in het zelfde gebouw het Muzeum van Romeinsche Oudheeden als ook gipsafdrukken der Antiquen, en een zeer schone Bibliotheek van 100.000 banden, van hier ging ik na de Engelsche tuin, alwaar ik een Bastion beklom bekend onder de naam van Oude Zoll⁵⁶ van waar men een heerlyk gezicht heeft over de Rhyn op het Dorp Beull, het Zeevengebergte, de Godesberg, Koningswinter, en zo meer, toen na de Munster kerk door de Keyzerin Helena⁵⁷ gestigt. er zyn 9 altaren in dezelve en men vind er het standbeeld van Helena geheel van Brons op

47 De universiteit was sedert 1818 gevestigd in het paleis van de keurvorsten van Keulen, dat in 1697 werd gebouwd en een façade had van 580 meter. Het centrale corps werd geflankeerd door vier torens.

48 Socrates (470 v.C. – 399 v.C.). Grieks filosoof.

49 Marcus Tullius Cicero (106 v.C. – 43 v. C.). Romeins redenaar, filosoof.

50 Salomon Asser Mozes (1754-1826). Rechtsgeleerde.

51 Solon van Athene (ca. 640 v.C. – 560 v.C.). Dichter.

52 Hendrik Karel Nicolaas van der Noot (1731-1827). Brabants rechtsgeleerde, advocaat, politicus.

53 Waarschijnlijk Soranus van Ephese (ca. 98-138). Grieks gynaecoloog.

54 Hippocrates van Kos (circa 460 v.C. – 370 v. C.). Grieks arts.

55 Waarschijnlijk de Griekse halfgod Asclepius. De esculaap is een oud Grieks symbool, geassocieerd met de geneeskunde.

56 Oude Zoll. Het bastion Alter Zoll.

57 Volgens een legende zou de kruisbasiliek in opdracht van keizerin Helena, moeder van Constantijn de Grote, circa 310 zijn gebouwd. Het bronzen standbeeld van de heilige Helena, geknield voor het kruis, is in 1620 te Rome gegoten.

een marmeren voetstuk. van hier reed ik na het slot Clemensroue⁵⁸, waar een heerlyke Kastanje Alée heen voert, het is ¼ uur buiten de stad, in welk slot ik het Muzeum van de Natuurlyke historie zag, de vogels waren zeer mooy, het muur werk van een der zalen was geheel ingevuld met schelpen, coralen en <sier>gewassen, daarby legt ook de Botanissche tuin, waarin zeer mooye en vreemde gewassen zyn, er waren ook zeer hoge roze bomen in, van 14 voet hoog, na die tuin bezichtigt te hebben, reed ik door het armoedige dorp Peppelsdorff, aan de voet van de Kruisberg geleegen, en reeden met het (10) Rytuig tot op de Kruisberg, waar een fraaye Dennen Aleë heen voert, op deszelfs top gekomen, ziet men de Ruines van een oud klooster, welks kerk⁵⁹ nog bestaat, en zeer merkwaardig is, in het blafon ziet men nog een fresco schildery dewelke men altoos van voren ziet van welke kant <komende> den Altaar is van Italiaans marmer, bezyden hetzelfde voert eenige trappen naar een andere kapel, waar men onder het Altaar die heerlyke marmeren trap aanschouwd, van 28 treden, dezelve is van rood marmer, en word als Heylig beschouwd.⁶⁰ niemand mag dezelve met de voet betreden, zelfs de beede ganger is het slegs veroorloofd dezelve knielende optekruipen, onder de Kerk is een Kelder, waarin men de lyken van 28 Monnikken vind, sedert 50 tot 400 jaren daar reeds begraven, maar niet vergaan, en tot Mummien uitgedroogd zyn, zo dat van sommigen Aangezigten de trekken nog vry duidelyk te onderscheyden zyn, hunne Kleederen zyn zelfs niet vergaan, daar de schoenen en kouzen ook nog aan hunne beenen en voeten zelfs nog goed zyn, het is zeeker aller merkwaardigts, hoe de lucht van deeze Kelder waaraan dit alles word toe geschreeven, zulk een boven natuurlyke kragt kan uitoeffenen. op de Kruisberg heeft men ook overheerlyke vergezichten op de Rhyn, het schone Bon, Clemensroue, en het aan deszelfs voet leggende Peppelsdorff, en daar achter het Zeeven gebergte, het welke te zamen een schilderachtig gezicht was, na met (11) het Rytuig de Kruisberg weder afgereeden te zyn kwamen wy aan de Rosenberg, op welks hoogte een Landhuis staat, welks legging zeer schoon is. het behoort aan Professor Goldfuss, er zyn lieve wandelingen op zich Engels aangelegt, de eygenaar veroorlooft [dat] men dezelve bezigtigt, mits de Tuinman uw geleyt, na dit bezichtigt te hebben, vervolgden wy onze weg naar de Godesberg, 1¼ uur van Bon gelegen, alwaar ik s'avonds om 8 uur by Funcks in Grand Hotel de belle Vue aan kwam. Bon is geen grote stad maar deszelfs legging is vrolyk, de Voorstad of Fredrik Wilhelm Strasse is mooy, aldaar zyn veele nieuwe en schoone Huizen gebouwd de markt, waaraan ons Logement was, en de Munster plaats zyn de mooyste pleyen, op de Markt staat een Piramide met een fontein, ook is het stadhuis aan de markt. den volgende morgen zynde den 13 July ging ik s'morgens voor het ontbyd een wandeling naar de Bron doen, alwaar ik het water proefde, het is staal water, en was lekker maar niet zeer sterk. na ontbeeten te hebben pakte ik myn goed wat uit, daar ik voorneemens was hier acht dagen te vertoeven, ik had twee kamers genomen in het Huys dat wat achter het grote Huis staat, en het uitzigt voor aan de oprid heeft, dus zeer plaizierig in dit zelfde Huis logeerden nog 2 dames uit Keulen, dewelke ik veel gezien heb en dewelke zeer voorkomende, en vriendelyk waren, s'morgens ontbeed ik op myn kamer, en gebruikte myn eygen Thee, maar het overige nam ik uit (12) het logement, en ging aan Table d'Hote s'middaags eeten, alwaar altoos veel vreemdelingen waren, echter heb ik er weynig Hollanders aangetroffen, ook vertoefden de vreemden er zelden langer, dan een a twee dagen, het welk ook voldoende is, om alles aldaar te zien; eevenwel kan men er lieve wandelingen doen, waarvan ik ook veel gebruik gemaakt heb, alle morgen ging ik voor het ontbyt met myn Kamenier een' grote wandeling doen, daar het alle dagen mooy weer was, maar zeer warm, zo dat men over dag niet wandelen konde, maar dan waren er lieve zit plaasjes onder hoge Bomen, dit was by het Huis waarin ik kamers had, hier zat ik s'morgens veel te werken, of te leesen, en na den eeten bleef ik veel zitten, voor de Eetzaal, alwaar een soort van Bordes was, het welk 3 trappen hoger was dan de grond voor het huis, dan zat men hier zeer plaisierig, vermits de zon

58 Clemensroue. Het barok-paleis Clemensruhe (ook Augustenburg genoemd), geticht door Clemens August, Hertog van Beieren (1700-1761), keurvorst van Keulen. Clemensruhe werd in 1715 gebouwd op de plaats waar het kasteel van Poppelsdorf in 1689 door de Fransen werd verwoest. Sedert 1818 was er de universiteit ondergebracht.

59 De 'witte kerk' op de 125 meter hoge Kruisberg, in 1628 gewijd en van 1746 tot 1751 vernieuwd.

60 De heilige trap werd tussen 1746 en 1751 gebouwd in opdracht van Clemens August, keurvorst van Keulen naar een ontwerp van Balthazar Neumann. De trap ligt in een eenvoudig gebouw en bestaat uit drie evenwijdig lopende trappen, de middelste is van marmer, de buitenste twee zijn van hout. De wanden en het plafond zijn rijk beschilderd.

daar dan vandaan was, ook vond men hier altoos gezelschap en dronk meest al na den eeten, aldaar een kop koffy, s'avonds soupeerde ik op myn kamer, het welk ik verkoos, boven het soupeeren in de Zaal; een van de mooiste wandelingen is naar het klooster Marienforst, daar heen gaande passeert men eerst de Bron, waar een Allee van hoge bomen heen voert, van daar gaat men een lief smal pad door kreupelhoud, langens een loopent beekje, en hier en daar vind men openingen, waardoor men een schoon gezicht tegen Bergen en over koorn[velden] heeft. wy passeerden een paar Molens, die door het water van de beek gedreeven werden. dit alles geeft aan deese wandeling iets zeer Romantisch. (13) hier en daar vind men banken om te rusten, het was een zeer mooye morgen, zo dat ik zeer te vreedten te huis kwam, en met veel smaak dejeuneerde.

den 14 zynde het weeder zeer mooy weer, wandelde ik na den Eten zo tegen 5 uur toen de Grootste hitte over was, naar de Godesberg⁶¹, en nam de bron meester meede om de Ruijne die boven op de Berg stond los te sluiten, daar men in de toren van dezelve met een trap naar boven kan klimmen alwaar men het uitzicht nog verder heeft dan beneeden, hier heeft men een over heerlijk gezicht op het Zeevengebergte, de Rhyn, Melem, en Koningswinter, hier en daar zag men de daken van het dorp Godesberg dat onder aan de berg legt, door het groen uitsteeken, anders ziet men van het dorp niet[s], een aangename weg langens koorn, ooftbomen, en wynstokken dewelken op den Berg stonden, bragt ons op deszelfs top, alwaar de Ruine is, als men geklommen is tot de helft van de Berg, staad er een kerk waarin nog dienst gedaan word, en hierby is een kerkhof dat met bloemen bepoot is, aan deze zyde van de Rivier zyn de bergen meest bekleed met wyn ranken, of kreupelhoud, als ook wel eyken, beuken, en meer andere bomen; aan de andere zyde, aan de voet van het Zeven gebergte, is alles wyngaard, en hier en daar tegen de steyle Rotzen slingert zich klimop, het welk een mooy effect maakt, de logementen zyn niet in het dorp maar eenige minuten van daar, en bestaan in eene rij huizen, die gedeeltelyk Particulieren (14) toebehoren, er zyn 2 logementen, het eene daar ik gelogeert heb en het welk wel het grootste was en de mooiste legging had, en dat van de Heer Blinzler het welk ook zeer geroemd word, ook heb ik op een zeer schone morgen een wandeling naar het dorp Plettersdorff gedaan het welk zeer lief aan de Rhyn legt, en waarheen een lieve weg voert door bebouwd land, met allerley gewassen als aardappels, koorn, enz en dan heeft men een heerlijk gezicht op de Rhyn, en het daar over leggende Zeeven gebergte, in het dorp het welk aan de Rhyn legt, is een herberg aan de Rivier daar de stoom boten aanleggen, hier zit men zeer aangenaam aan de rivier, ik ruste hier dan ook wat uit, en gebruikte een kop koffy het welk my zeer verkwikte, daar ik moede was; want dit dorp legt wel $\frac{3}{4}$ uur van de Godesberg, zo dat het een goede wandeling is. na hier dan een tydlang gezeten te hebben, en volop gejouisseert van dit heerlijk natuur toneel, wandelden wy weeder huiswaars, en dejeuneerden met veel smaak, ik had dien dag geleegendheid met Hollanders zynde 2 Broeders en 2 Zusters uit Amsterdam die onlangs getrouwd waren party te maken, om na de Drachenfels te gaan, wy namen dan zament een Rytuig, en reeden hier meede naar Rolandseck, alwaar wy het Rytuig verlieten, en met een schuite voeren naar Nonnenwerd, een eyland midden in de Rhyn geleegeen, men zegt het zelve 6 morgen groot is, op hetzelfde was een Nonnen klooster het welk thans tot een goed logement is (15) ingerigt; dit eyland is met houd gewasch bepoot waardoor slingerpaden zyn, van het zelve heeft men ook weer mooye uitzichten op onderscheyden punten op het 7 gebergte, het welk zig vandaar in zyn vollen luister vertoond, als ook Rolands Eck aan den ander Rhyn Oever, na hier wat vertoeft te hebben, staptten wy weeder in ons schuitjen, en zakten de hier zeer snel stromende Rivier af, tot by Koningswinter, een dorp aan de voet van de Drachenfels geleegeen, hier namen wy Eezels waarmede wy den Berg besteegen, op welks top een zeer goed Logement is, een smal pad door steen Rotzen waar hier en daar houd uitwaste, als ook allerhande houdsoorten, als beuken, Eyken, larix-bomen, zo dat het zeer lommerk was, het welk veel plaizier deed daar het een zeer warme dag was; by het opklimmen zag men hier en daar als in een afgrond naar beneden, en zo kwamen wy op de hoogte, waar een zeer goed Logement is, voor het zelve heeft men een onbeschryfelyk schoon uitzicht, aldaar namen wy plaas, en lieten ons een fles Rhyn wyn geeven, het welk overheerlyk smaakte, na hier wat uitgerust te hebben, klommen wy nog wat hoger, alwaar de Ruine staad het welk op de hoogste top is, alhier heeft men het mooiste uitzigt en ziet men Bon en zelfs Keulen leggen. ook

61 Het in 1583 verwoeste kasteel uit 1210 ligt op een 75 meter hoge basaltkegel midden in de stad Godesberg.

is dit gezicht op Nonnenwaard en het andere eyland mooy. tot het 7 gebergte behoord nog de Petersberg, de Nonnen stroomberg, de Oelberg, de Lowenberg, en de Wolkenburg, ook is er op de Drachenfels nog een Monument opgericht ter eere van 2 burgers uit Koningswinter, die voor het Vaderland gesneuveld waren⁶², na alles goed bezichtigt te hebben klommen wy met de Eezels de berg weeder af, en (16) stapten te Koningswinter weder in een schuitje dat ons over de Rivier naar Rolans Eck bragt, alwaar wy ons Rytuig vonden, hetwelk ons weder aan het Logement bragt. Dit was een zeer genoeglyke middag; ook deed ik op een morgen voor het ontbijd weeder een mooye wandeling naar de Moffendorfer Höhe, het welk een hoogte was, achter het dorp van dien naam, hier voerde een lief pad door bebouwd land heen, waar men van alle zyden schone gezichten had op de Rhyn, de bergen, en dorpen. op de hoogte gekomen zagen wy het dorp voor ons leggen, en verder in de Rhyn alwaar wy 2 stoomboten zagen passeeren dewelke wy zeer ver konden zien aankomen, het welk een mooy effect deed, ook zag men hier mooy op Roland Eck aan deeze zy van de Rivier, en aan de overzyde op de Drachenfels, het verder 7 gebergte, en dorpen het welk zeer schoon was, 2 dagen voor dat ik myn vertrek van de Godesberg bepaald had, maakte ik kennis aan tafel met de Heer en Mevrouw van Deinse Predikant te Middelburg, en hoorende zy het zelfde plan van Reyzen hadden als ik, namentlyk om een toertje door het Aardthal te doen, en vervolgens naar Coblenz, en van daar de baden te bezoeken, maakte ik met hun Party, om zament te reyzen. wy huurden dan een' zeer goed Rytuig uit het Logement, om het toertje door het Aarthal met ons te doen, en ons dan te Neuwiet te brengen, dit was voor my zeer plaizierig, daar het zeer lieve Menschen waren, die veel gevoel voor het schone der (17) Natuur hadden, en wy dus hierin volkomen overeenstemden, ook waren zy eeven begeerig om alles te zien als ik, het geen ook van veel belang is, als men met elkanderen reyst, wy hebben dus regt aangenaam eenige dagen zamen gereyst, ook zeer veraangenaamde hunne kennis, en gezelschap, my de 2 laaste dagen aan de Godesberg zeer, daar wy byna altoos te zamen waren, den 20 July s'morgens om zes uur vertrokken wy van de Godesberg, alwaar ik zeer te vreden over het Logement geweest ben. eerst reden wy langens de Rhyn, en hadden hierop heerlyke gezichten, en reeden altoos langens zeer hoge Bergen, meestal Rotsachtig, en met houd bewassen, daar aan de overzy der Rhyn meer wynbergen zyn, te Rolands Eck zag ik in het Logement op een bovenkamer glasruiten die gekleurd waren als groen, paars, geel en rood, hier door had men een zeer mooy gezicht op de Rhyn, zulks deed een vreemd effect vooral paars waardoor alles zich als een wintergezigte voordeed; wy vervolgden onze weg al langens de Rhyn, en hadden weldra een zeer mooy gezigt op de zich trotsch verheffende St: Apoleonaris berg, alwaar nog een oude Kerk op was, ook lag daar lief by het dorp Unkel, daarna passeerden wy het kleyne stadje Remagen, waar aan eyder kant der weg een beekje loopt, kort daarna kwamen wy aan een zeer klein plaasje Kripp genaamd aldaer verlieten wy de Rhijn, en reeden het Aarthal in, vervolgens kwamen wy aan de Heppener Bron welk water veel verzonden word, men was beezig er kruikjes te vullen, wy verlieten dan ook het Rytuig om aan de Bron het water te proeven, hetzelve had een aangename smaak, het is een ligt staal (18) water. en reeden vervolgens op Aalweyler dat nog al een aardig plaasje is, aan weerskanten van de weg heeft men schoone gezichten teegen bergen en Rotsen, na te Aalweyler een tweede dejeuné genomen te hebben, tegen 10 uur kwamen wy aldaar, en daar wy s'morgens zeer vroeg ontbeeten hadden, deed dit Dejeuné weder veel plaizier. Jammer was het wy die dag steyl weeder hadden, daar het gedurig reegende, en alles zich dan toch lang zo mooy niet voordoet als met mooy weer, daarna reeden wy verder op Altenaar, na dat wy Aalweyler uit waren, werden de gezichten hoe langer hoe schooner, meest langens de Aar, en aan weerskanten hoge Bergen, by afwisseling met Houd, Koorn, wyndruiven, en Vruchtbomen beplant, het welk een heerlyk effect deed, men had aldaar zeer mooije vergezichten, de Aar kronkelt hier zeer sterk, tusschen beyden waren wy geheel van Rotzen ingesloten, het weer had zich ook opgezet, zo dat de Zon mooy scheen, waardoor zich alles veel schooner voordoet, na nog een tydlang deze mooye weg vervolgt te hebben, en dus regt het schoone genoten te hebben, kwamen wy te Altenahr, een klein dorpje, waarby op een Hoge berg de Ruine de Aarburg legt, wy namen dan ook een Gits en gingen dezelve bezichtigen, een zeer goed pad door Boschhoud voerde ons tot boven op de Berg, dewelke

62 Op het terras van de Drachenfels staat een pyramide-vormig monument ter herdenking van de bevelhebbers Joseph Genger en Von Bolthenstern, die sneuvelden bij een overwinning op de Fransen in de oorlog 1813-1815.

800 voet hoog is, hier op staad de Ruine van de Aarburg, die dan open gesloten word, waarop men in een grote kamer in wiens midden een tafel stond, waarop een boek legt, waarin men zyn naam zet, rond om de muur zyn banken om uitterusten, het welk zeer aangenaam is, want het beklimmen van (19) Bergen is altoos moeylyk, alhoewel hier een gemakkelyk en geen steyl pad, op de hoogte bragt; uit deese kamer, ging men met een trap dewelke op een bordes of plat bragt, waarvan men overheerlyke gezichten had. dezelve waren zo schoon, dat men zig hier geen denkbeeld van maken kan, op onderscheydene punten ziet men de Ahr, die daar zeer sterk kronkelt, langens de Bergen vlieten, dewelke meestal Rotsachtig waren, op dezelve was veel houd, en ook hier en daar wyndruiven, die terrasser wyze in een Rotsachtige grond gepood waren, dit gezigt was overpragtig, na hier wat vertoeft te hebben om volop dit schoone te genieten, keerden wy naar het Logement terug, om deese Ruine van binnen te bezichtigen en dus deeze schoone gezichten te genieten, moet men een gezet geld⁶³ betalen, in het Logement gekomen namen wy een Dejeuné a la fourchette, waarna wy weeder dezelve weg reeden, naar Ahrweyler, men ziet dan de Ruine de Ahrburg zeer mooy op de berg leggen, waar men langens ryd, voor men te Ahrweyler kooft, vervolgens ryd men door het Ahrthal, en passeert 2 a 3 <maal> de Ahr, by <Sinzig> kooft men weer op de straatweg en weldra passeerden wy de Burg Rheyn Eck, waar wy het Rytuig verlieten, deeze Burg legt op een Hooge Berg, waar echter een gemakkelyk pad na des zelfs top voert, van hier heeft men een overheerlyk gezigt, over de Rhyn, en deszelfs schoone omstreken. een Professer uit Bonn heeft deese Burg gekogt waarvan de vierkante toren nog in weesen is, de Ruine⁶⁴ heeft hy ook weeder in een bewoonbare staat laten brengen en van binnen optimmeren, zo dat ze thans bewoond is. na de Burg bezigtigt te hebben, daalden wy langens een goed Pad naar beneeden, en wandelden naar Brol, dat []⁶⁵ maar eenige minuten van daar leyt, hier passeerden wy de Nagt, in een zeer goed Logement, alwaar wy zeer te vreden zyn geweest, er waren ook veele vreemden, maar wy hadden zeer goede kamers, daar de man uit het Logement te Godesberg het zelve vooraf voor ons had besteld, de volgende morgen om 7 uur vertrokken wy van daar, om de Laacher Zee te bezichtigen, het dorp uit zynde reeden wy weer Landwaars in, en verlieten de chausée langens de Rhyn. de weg liep langens een beek, aan weerszyde van de weg waren hooge bergen, waaruit veel tras⁶⁶ gegraven word, zo dat wy veel steengroeven passeerden, ook zyn hier molens waar de tras gemalen word, vervolgens kwamen wy aan de Thunsteiner Bron, waarvan wy weeder het water proefden, het welk niet voluit zo sterk was als dat van de Heppener Bron, daarna reeden wy nog al een steylen Berg op, deszelfs top bereikt hebbende zagen wy op eens de Lacher Zee voor ons leggen, het welk een zeer schoon gezicht was, en ons zeer frapeerde. aan dezelve legt zeer mooyen Abdey⁶⁷ die men van Binnen ook kan bezichtigen, maar vermits het reegende bleeven wy maar in het Rytuig, en gaven er zulks maar aan; het water van dit meer is zeer blaauw en helder, heeft geene aflooping, wy hebben hetzelfde geproeft, maar vonden er geene byzondere smaak aan, het was nog al een breed water, aan wiens Oever aan de Eene Zyde hooge bergen waren, dewelke aan het meer leggen, dezelve waren met Houd bewasschen, op sommigen was, boven op de kruin Koorn, en ander land gewasch, het welk een zeer mooy effect deed, hier had men een overheerlyk gezicht; de berg afrydende werd de schoe aan de raden der wagen gedaan⁶⁸, daarna reeden wy langens dit meer tot op deszelfs eind, hetwelk zeer aangenaam []⁶⁹ was, daarna werden de gezichten minder mooy en de weg platter, zoo dat wy het mooye gezien hadden; wy passeerden nog een paar kaale hoogtens dewelke veel over eenkomst hadden met de Leemer berg, in Overijssel, echter ryd men een geruime tyd langens het Meer, en dit is verrukkelyk schoon. daarna kwamen wy weder op de straatweg aan den Rhyn uit, en weldra te Neuwiet, waar op wy een mooy uitzigt hadden, om ½ drie uur kwamen wy in het Logement het Gouden Anker aldaar, zeer voldaan over ons

63 gezet geld. Gesetz (Duits): wet. Waarschijnlijk wordt bedoeld: verplicht entreegeld.

64 Een twintig meter hoge, vierkante donjon is het enige overblijfsel van het gefortificeerde kasteel Rheineck, dat in 1692 verwoest werd door de troepen van de keurvorst van Keulen.

65 Op deze pagina ontbreekt het paginanummer.

66 tras, trassteen of wassteen is gemalen tufsteen.

67 De Benedictijner abdij, Maria Laach, met een twaalfde-eeuwse romaanse basilica, ligt aan de Laacher See, een 331 hectare groot meer in een oude krater van het vulkanische Eifel gebergte.

68 de schoe aan de raden der wagen gedaan: blokken om de vaart te stuiten.

69 Op deze pagina ontbreekt het paginanummer.

uitstapje aan, Jammer het dien dag en vooral na onze aankomst te Neuwiet zo sterk regende, na gegeten te hebben gingen wy de Slottuin⁷⁰ zien waar men op sommige punten schoone uitzichten over de Rhy had, ook is deese tuin over het geheel zeer lief aangelegt; Jammer was het zulk slegt weer was, daar het meest altyd reegende zo dat wy onder Paraplu dit zaagen, ook doet zig alles dan veel minder mooy voor, Neuwiet is een aardig plaasje, zeer Regulier en met breede straten, in het Slot van de Prins⁷¹ is een Muzeum⁷² het welk zeer intressant moet zyn, dit heb ik niet gezien, daar zulks veel tyd neemt, en ik reeds zo veel Muzeums heb gezien had ik hier geen lust toe, maar s'avons zijn wy in de Broeder Kerk⁷³ geweest, alwaar zeer mooy gezongen word, wy troffen het in het Logement te Neuwiet niet best, vermits de Vrouw van den Huize als ook meer leeden van dit Huisgezin ziek waren, zo dat de bediening slegt was. het eeten was er eevenwel zeer goed, en het andere wierd veroorzaakt door de drukte, er heerste een ziekte die nog al erg was, dit maakte een zeer onaangename impressie op ons. wy bepaalden (20) ons dan ook om de volgende morgen te vertrekken. Wy huurden het Rytuig uit het Logement, dat zeer mooy en nieuw was, en zeer gemakkelek reed, tot Coblenz, en vertrokken des morgens om acht uur zynde het den 22 July over Saijn dat een groot ½ uur om is, maar aldaar een zeer beroemde yzer Fabriek zynde, dewelke wy wilden bezichtigen, dezelve is zeer intressant, wy zagen er veele mooye voorwerpen, ik heb er 3 tuinstoeldjes besteld maar dezelve niet ontfangen, wat hier de reeden van is weet ik niet; de weg is over het geheel niet byzonder mooy, daar de Bergen verder verwydert zyn, het aankomen te Sayn is echter zeer schoon; daar dit dorp zeer lief tusschen 2 bergen in legt. op een van dezelfde legt een Ruine de Sayn Burg genaamd, by het aankomen heeft men hierop een lief gezigt, Jammer was het, wy zulk slegt weer hadden, daar het sterk reegende, zulks verhinderde ons de Ruine te gaan zien, de Berg waarop dezelve legt is op het Engels aangelegt, <met> alterleij heester gewassen; een gemakkelek pad voert op dezelfde, zo dat het een lieve wandeling is, in de nabyheid van Coblenz komende, ziet men het zelve zeer schoon aan de Rivier leggen, wy reeden het thal Ehrebreistein door, en kwamen om ½ een te Coblenz in het Logement Belle Vue vlak tegen over de Brug gelegen aan, na my wat gekleed te hebben, ging ik aan table d'Hote Eeten, waar alles byzonder goed was, en veele fyne schootels waren, in het Logement aldaar ben ik byzonder te vreden geweest; na den Eeten heb ik met de Heer en Mevrouw van Deinse de stad bezichtigt, eerst naar het Clemens plein, of de Parade plaas, het welk een zeer mooy pleyn is, voor een groot gedeelte met bomen, hier aan legt het Triersche Hof, het welk een zeer goed Logement (21) binnen in de stad is, als meede de Commedie⁷⁴, dat een fraay gebouw is, van hier gingen wy door een Allee van hooge Rooze boomen naar het nieuwe gedeelte der stad, waar 2 poorten of forten zyn het eene met ronde, en het andere met vierkante torens, de Neustad is het mooyste gedeelte van Coblenz, dezelve is het regelmaatigste, en daar vind men ook de mooyste Huizen, veelal van 3 verdiepingen hoog, ook zyn hier mooye breede straten, vervolgens wandelden wy naar de Moezel brug, op dewelke men zeer mooye uitzichten heeft op de dorpen Metternicht, en Rubenach, als ook op de Vesting Petersberg, of Keyzer Frans genaamd, dewelke daar zeer schoon legt, de wandeling daarnatoe is lief, en van de hoogte is het gezigt verrukkelyk schoon; wy hebben ook in twee kerken geweest, dezelve waaren mooye gebouwen, maar voor het overige niets byzonders, voor eene van dezelfde staat de Napoleons Bron, waarop de beelden van de Rhy en Moezel zyn door Napoleon toen hy in 1812 de oorlog met Rusland begon, gestigt. toen in 1814 de Russen in Coblenz kwamen zette de Russische Generaal er onder Vue et Approuvé per nous General enz.⁷⁵ den 23 s'morgens om 9 uur zyn wy het fort Ehrenbreistein⁷⁶ gaan zien, dezelve legt op een hoge Berg

70 De tuin van het slot Neuwied van de prinsen van Wied.

71 Het slot Neuwied, gebouwd in 1648 door Frederik III graaf von Wied, een voorouder van Wilhelm Hermann prins von Wied (1814-1864).

72 Een kleine collectie Romeinse antiquiteiten.

73 De Broeder Kerk van de hernhutters.

74 Het classicistische theater werd in 1787 gebouwd door aartsbisschop Clemens Wenzeslaus van Saksen.

75 Op de fontein had een Franse prefect in 1812 de woorden *Mémorable par la campagne contres les Russes sous le Préfectorat de Jules Doazan* laten beitelen. In 1814 antwoordde een Russische generaal Saint Priest met de inscriptie: *Vu et approuvé par nous Commandant russe de la ville de Coblenz le 1pr Janvier 1814*.

76 Ehrenbreistein is een vesting uit de tiende eeuw, op een 118 meter hoog rotsmassief op de rechter Rijnsoever. In 1799 door de Fransen verwoest en van 1816 tot 1832 herbouwd door de Pruissische generaal d'Aster.

waarom ik een Eezel nam om dezelve te beklimmen, de Heer en Mevr[ouw] van Deinse deden zulks te voet; op deszelfs hoogte gekomen, heeft men overheerlyke gezichten. op de voorgrond Coblenz, <en dit achter dien>, ook ziet men mooy op de Moezel, en achter de stad op eene hoogte begroeyt met wyndruiven, en bomen, de Karthaus⁷⁷ behorende ook tot de Vestingwerken waarop men zeer mooy ziet, ook ziet men in de verte veele steede en dorpen leggen, om dit (22) toch te bezichtigen heeft men een kaart van de Commandant nodig, een Onderofficier liet ons de Vesting van binnen zien, hetwelk intressanter voor heeren als voor Dames is, in de keuken was een Dampfmachine zo dat het eten door stoom gekookt word, de soep hebben wy geproeft en was zeer goed, by onze terugkomst begon het toen wy op de Rhyn Brug waren te reegenen, daar zulks meestal aanhield belette het ons uit te gaan zo dat ik voor den eeten op myn kamer bleef, daar dezelve het uitzicht over de Rhyn had, amuseerde ik my met het schone gezicht, en de onophoudelyke Passage over de Brug. ook kwamen er gedurig stoomboten aan en vertrokken van daar welke drukte ook aardig was te zien, na weeder zeer goed aan table d'Hote gegeten te hebben, en het weer opgeklaart zynde, ging ik nog eens uit om het een en ander te zien, en wandelde de schipbrug nog eens over, om van het heerlyke gezicht dat men op dezelve heeft te jousseeren. Om 6 uur vertrokken wy met een zeer goed huur rytuig naar de Badplaas Ems, dewelke 4 uur van hier geleegen is, wy reeden over het Taunus gebergte, eerst was de weg niet byzonder mooy altoos klimmende, hetwelk byna een uur duurt, op de top gekomen, was men gelyk met Ehrebreysteyn, en had men een overheerlyk vergezicht, maar daarna werd de weg verrukkelyk schoon, en had men zeer fraaye gezichten aan weerskanten van de weg, hooge bergen in de verte, en daar wy zelve op een hooge berg reeden, zag men beneden in de diepte en dan weer teegen bergen (23) aan, dit was overprachtig, kort voor dat wy aan Ems kwamen, kronkelde de weg zeer sterk, zo dat het scheen als of men op een geheel andere weg zag en toch vervolgde dezelfde weg, ook zag men <zeer> het langens de Rivier de Laan, die langens de bergen hier stroomde, wy reeden een eind langens de Laan dat zeer mooy was, het aankomen te Ems is zeer schoon, wy reeden voor een groot gedeelte Ems door, vervolgens kwamen wy aan het Bad Ems, waar men aan de eene zyde langens de huizen en aan de andere zyde de Laan heeft die er langens loopt, en kwamen om 8 uur in het Hotel de Russe aan, alwaar wy zeer te vreden zyn geweest, ik had een kamer die het uitzigt over de Laan en de wandelingen had, wy soupeerden te zamen a la Carte, in de Zaal, waar veele menschen waren, de volgende morgen om 7 uur wandelde ik naar de Bron dat zeer aangenaam was, en alwaar men lieve wandelingen had, ook was het toen zeer mooy weer, onder de Colonnades waaren veele mooye winkels, ook was er lief muziek. daarna gezamentlyk gedejeunneert en om 9 uur de Bad inrichting gaan zien, als ook de Coerzaal, het welk niet byzonder mooy is, men was bezig een nieuwe Courzaal te bouwen, een eind daar van daan, dewelke men zeyde veel mooyer zoude worden, onder de Colonnades in een prentwinkel heb ik een doek gekogt alwaar de omstreken van Ems op afgeteekent zyn, er zyn 2 drinkbronnen waarvan het water warm is, daarna zyn wy op Eezels de Kemenauberg beklommen, dewelke zeer steyl was, van hier had men een mooy gezicht in de diepte, en zag de huizen van Ems voor zig leggen, zulks frappeerde ons echter niet veel, daar wy onder weg van Coblenz naar Ems veel schooner gezichten gezien hadden, langens de Laan had men lieve wandelingen, Ems legt in een eng dal, rondom in hoge bergen ingesloten.

(24) den 24 July s'morgens om 12 uur van hier naar Nassau vertrokken, alwaar wy om een uur in het Logement de Kroon aankwamen, de weg van Ems naar het stadje Nassau is zeer mooy, altoos langens de Laan, door een lief Dal, geheel van bergen ingesloten, aan de rechter zyde stroomde de Laan langens de bergen heen, hier had men verrukkelyke mooye gezichten, teegen en door bergen heen, het is niet mogelyk te beschryven hoe schoon de uitzichten alhier zyn. by onze aankomst namen wy dadelyk een Gits, om de berg Nassauw te beklimmen. eerst passeerden wy een zeer schoone Ketting brug⁷⁸, welke zeer gerenomeert is, en zyne weerga in Duischland niet heeft, die over zynde, beklimt men met een gemakkellyk en lomrijk pad de Berg Nassauw, dewelke in een Engelsche smaak is aangelegt, naar een gedeelte beklommen te hebben by eene opene Tempel koomt, die op een uitstek staat alwaar men overheerlyke vergezichten heeft over de

77 Een fort in het stadsdeel Karthause.

78 De hangbrug over de Lahn uit begin negentiende eeuw, een novum in Duitsland.

omstreeken, de Laan vliet langens de Berg heen, dat de gezichten zeer verfraayde; hier en daar zyn meer openingen, op de schoonste punten, om dezelve te bezichtigen, hier by vind men rustike banken om wat uitterusten het welk zeer aangenaam is, daar men dan met nieuwe moed de wandeling hervat, deese berg is met hoog geboomte begroeyt, trouwens het Taunus gebergte is voor het grootste gedeelte met Eiken en beuken houd bewasschen. verder de Berg opklimmende met een slingerpad, koomt men op deszelfs oppervlakte aan een vervallen poort, die doorgaande aan de Ruïne⁷⁹ zelfs, waarvan de vierkante Toren nog aan(25)weezig is, en goed onderhouden word, in deeze Toren heeft men eerst eene Kamer met een tafel en banken voorzien, waar men wat rusten kan, en dan klimt men een gemakkelyke trap op naar boven in de toren alwaar men weer heerlyke gezichten heeft, in de environs het welk overprachtig was, op onderscheydene punten zag men in de Laan, na dit alles goed bezichtigt en volop het schoone der natuur genoten te hebben, namen wy de terug wandeling na het Logement aan, in het afdaalen nogmaals het schone dat wy zagen, genietende. In het Logement gekomen zynde was het eeten dat wy besteld hadden voor wy onze wandeling begonnen klaar, zo dat wy ons aan taafel plaasten, en een zeer goed dineetje bekwamen, waar na wy onze weg vervolgden naar Zwalbach, eerst had men weer mooye uitzigten op Nassau, vooral als men boven op de Berg is gekomen, dewelke men dadelyk na dat men het stadje uit is beklimpt, de weg is meest altyd berg op en berg af, na een tyd lang gereeden te hebben waren de gezichten minder schoon, tot kort voordat men by Zwalbach koomt, hetwelk zeer lief in een Valleij legt, en waarop men een zeer mooy gezicht heeft, wy kwamen s'avonds om 8 uur aldaar in het Logement de Gouden Ketting aan, jammer was het wy die dag slegt weer hadden gehad, daar het onophoudelyk reegende, zo dat wy onder Parapluies de burg Nassau moesten beklimmen, zo de Zon gescheenen had zoude alles zich veel schooner voorgedaan hebben dan thans, eevenwel kon men toch zien de natuur hier zeer schoon was, zo dat wy zeer te vreden over onse dag waren; daar het myn plan was hier wat (26) te vertoeven, en de Heer en Mevr[ouw] van Deinse voornemens waren, de volgende dag verder naar Wiesbaden te reysen, namen wy hier afscheid van elkanderen, wy soepeerden dien avond te zamen a la Carte, en gingen de volgende morgen de wandelingen en bronnen van Zwalbach, als ook de Bad inrichting zament zien, en waren nog aan Table d'Hote by elkanderen, daarna moesten wy scheiden, het geen niet zonder aandoening geschiede, daar wy 6 daagen gezamentlyk hadden gereyst, met het grootste genoegen; en het al heele lieve menschen waren, dewelke ook zoo het schoone der natuur gevoelden, hun byzyn had het genot op reys zeer vergroot, Myn Heer was een zeer verstandig en lief mensch, en Mevr[ouw] een lieve zagte maar zwakke vrouw, die veel aan hoofdpynen soefffreerde, en voor wiens gezond[heid] de reys gedaan werd, echter heb ik het gelukkig met hun getroffen, daar zy al die dagen redelyk wel is geweest, nimmer zal ik die lieve menschen vergeeten, ook geloof ik zy over my te vreden waren, en het hun ook speet wy niet verder zament reysden. den 25 July huurde ik eene kamer in het Hotel de beyde Indien genaamd, zynde een zeer groot Hotel, waarin kamers verhuurd werden, ook werd er gekookt, zo dat men ook op zyn kamer porties eeten konde krygen, echter konde men ook zeer goed aan Table d'Hote gaan eeten het geen ik verkoos, boven het eeten op de kamer. uit dit huis werden ook voor menschen die kamers elders hadden porties eeten gehaald, ik huurde de kamer voor f 10 per week, hier was onder begreepen koken + (27) water met de Machine, maar anders ook niets. boter en melk konde in het huis gekogt worden. voor het Eeten kan men zich aan Table d'Hote ook accordeeren, er zyn te Zwalbach 3 Zalen zynde de Allée Zaal, dewelke de voornaamste en duurste is, dan de Vetting Zaal, en de Keyzers Zaal, waar Table d'Hote gehouden wierd, eerst at ik in de Vetting Zaal waar voor ik by abonement betaalde 40 kruizer zynde rykelyk 65 cent, hier was het zeer goed. naderhand heb ik in de Keyzers Zaal gegeten waar het by abonement was 30 k^r zynde 50 cent, hier was het ook goed, eevenwel vond ik de Tafel in de Vetting Zaal beeter, er waren meer fyne schootels maar daar ik kennis maakte friesen die in de Keyzers Zaal aaten, deed ik zulks ook om met hun te zyn, de meyd bleef eeten in de Gouden Ketting, en voor haar betaalde ik 20 kr: zynde byna 35 cent, het brood voor ons soepé en Dejeunée haalde de Meyd van de Bakker, het zelve was zeer lekker, zo als het naar myn smaak, overal in Duischland is, het verblyf te Zwalbach koomt per week ongeveer met een Meisje aan op f 18- -, buiten de wyn, koffy, en thee. Te Zwalbach zyn drie bronnen, de staalbron, waar een allée om te

79 De ruïne van het kasteel Nassau uit 1101.

wandelen by is, met hoge bomen, en hier en daar zitplaatsen, by reegen konde men ook gebruik maken van een Gallery van het oude Badhuis daar thans de Bad Dockter in woond, en een Apotheek in is, ook vind men hier nog eenige winkels echter geen mooijen, in de nabyheid van deese Bron was het Hotel van de beijde Indien, de kamer die ik had zag op de wandelingen, het welk zeer plaizirig en vrolyk was, van de staalbron had men wandelingen naar de wyn, en Pauline bronnen, (28) die niet ver van elkanderen waren, de Wynbron was voor het nieuwe Badhuis, dus als het reegende konde de badegasten onder de Galleryen van het Badhuis wandelen, achter deese galleryen had men zeer mooye winkels, waar achter de Badkamers waren, er zyn 44 baden in, allen zeer proper en netjes ingerigt, boven de zelve was een Zaal die de lengte van het heele gebouw had maar niet breed was, er stonden canapees en stoelen, dezelve was niet mooy, ook werd van deeze zaal alleen gebruik gemaakt, om als men uit het Bad kwam wat uitterusten, en te wandelen om niet dadelyk in de lucht te gaan, en beweging te neemen, in de Allée Zaal zynde by het Badhuys is de Koerzaal, hier word gedanst en komen de bade gasten te zamen, van de Wyn bron gaat men door een Allee van Acasia boomen naar de Paulinen bron, daar een zeil van linnen overgespannen is en waaronder men voor de reegen beschut is, op deze wandeling ziet men zeer mooy op de Paulinenberg aan wiens helling het schoone Koffy huis staat het welk aldaar een zeer mooy effect doet, hier word Zondaags muziek gemaakt, en gaat men by mooy weer veel na het eeten de koffy gebruiken, van hier heeft men een zeer mooy uitzicht, daar dit Huis vry hoog legt, s'morgens om 7 uur is er muziek aan de bronnen, een ½ uur aan de staalbron, en het andere ½ uur by de wyn- en pauline bron, de eene morgen begon dezelve by de staal, en de andere morgen by de andere bronnen teegen over het Badhuis, achter de wandelingen was een ry Huizen waarin kamers werden verhuurd (29) dewelke ook een zeer mooy uitzicht hadden, Zwabach is verdeeld in boven, en beneden Zwabach zo dat men veel in sommige straaten klimmen moet het welk zeer vermoeyent is, dit is een lieve Badplaas rond om van Bergen ingesloten; evenwel zyn dezelve niet zo hoog, en in de nabyheid als te Ems, zodat het niet zo melancoliek is, als te Ems, in tegendeel is het er zeer riant, en kan men er mooye wandelingen doen, jammer was het ik de eerste 3 daagen zulk slegt weer had; zo dat ik meestal op myn kamer moest blyven en dus weynig van de schoone wandelingen konde gebruik maken, Zaterdag zynde den 28 July was het mooy weer, waarvan ik dan ook dadelyk gebruik maakte, om de schoone omstreken te zien; na ontbeeten te hebben, nam ik een Gits meede, om de weg te wyzen, en ging eerst waar de Wynbron ontspringt, zulks is in een Weyde waar een Allée van mooye Populier boomen heen voert, van daar waar de Wiesenbron ontspringt, en zo verder voerde ons een wandelpad op een berg, zo wat half de berg opgewandeld zynde, kwamen wy aan een rustiek Koepeltje, rondom met banken, hier had men een overheerlyk mooy uitzicht, hier ruste wy wat uit, en genoten het schone natuurtoneel voor ons, vervolgens verder opwandele, tot wy het hoogste punt bereikten was er weeder een dergelyk koepeltje, waar de uitzichten niet minder fraay waren, toen de (30) berg weer afdalende, kwamen wy op de straatweg van Wiesbaden uit, en zo verder naar huis, dit was een zeer mooye wandeling, vervolgens klede ik my om aan Table d'Hote te gaan eeten, in de Ketting Zaal, na den eeten zyn wy weeder met een geleyder uitgegaan eerst na de Lindebron, welks water als gewoon drinkwater gebruikt word, deeze bron is zo wat in het midden van Zwabach geleege, van daar na de Brodel quelle, zynde een soort van Zwavelwater, ik heb het geproeft en vind hetzelfde niet zeer sterk, het is zeer goed te drinken, van hier kwamen wy aan een hooge berg, dewelke wy beklommen, op deszelfs top stond een Koepeltje met banken voorzien, van hier had men een zeer mooy gezicht, over Zwabach, als ook heerlyke daalen, en aan de andere zyde, op Adolfs Eck, het welk zeer schoon was, daarna de Berg weeder afdalende zag men zeer mooy teegen hooge Rotzen, dit was een stoute natuur, en overprachtig, Adolfs Eck ziet men zeer mooy in de laagte leggen, te weeten het dorpje, maar de Ruine legt op een hoge Berg, schilderachtig mooy, de Rivier de Aar die hier langens loopt, doet ook een mooi effect, ook vind men hier een mooie Waterval, na dit alles goed bezichtigt te hebben, wandelden wy huiswaars door het Dal, altoos langens een lieve Beek, aan weer[s]kanten van dezelve waaren Rotzen, en bergen en zo kwamen wij aan een ijssergiety, die door het water gedreeven word, daarna kwamen wy aan de plaas waar de driefachen⁸⁰ Echgo is, vervolgens ziet men Zwabach (31) zeer lief in de Valley leggen, en

80 driefachen. Dreifach (Duits): drie-voudig.

waren weldra aldaar terug, dit is een zeer mooie wandeling dewelke ik met groot genoeg gedaan heb, maar was te huis komende zeer <vermoeid>, het welk niet vreemd was, daar ik die dag zeer veel gewandeld had. vrijdag morgen aan de bron maakte ik kennis met de Heer en Mevr[ouw] de With uit Vriesland, die met een Zoon en Dochter, aankomende jonge lieden, te Zwabach waren, Mevr[ouw] gebruikte het Bad en dronk het water tot herstel van haar gezondheid, daar het een zwakke vrouw was, hunne kennismaking heeft myn verblyf aldaar zeer veraangenaamd, Zaterdag morgen sprak ik hun weder aan de bron, alwaar ik alle morgen als het maar eenigzinds weer was om 7 uur ging wandelen, wy wandelden toen wat zament, verneemende Mevr[ouw] geboren Viersen was, ontdekte het zich ik 20 jaar geleden met haar Moeder en Zwager de Heer Kats te Drieburg aan het Bad geweest was, dit gaf dadelyk meer relaties, ik hoorde toen zyliden in de Keyzers Zaal gingen eten, en spraken af, ik in het vervolg ook daar zoude gaan eten, de Heer de With had de goedheid aldaar een plaats naast hun te bespreken, voor de volgende dag zynde Zondag, daar ik Zaterdag gezegt had in de Ketting Zaal te komen eten, en aldaar een plaas besteld had, konde ik zulks niet goed die dag doen, Zy hadden 3 kamers maar dezelve waren zeer kleyn, maar zy betaalde ook maar f 6 voor de drie kamers, in de week, met de bediening, dit was zeer goedkoop, maar de stand was ook lang zo plaizierig niet, als in de beyde Indien, daar het niet aan de wandelingen, maar in de straat was, digt by het Logement de Gouden Ketting, naast het Huis woonde een slagter.

(32) Zondag was het zeer mooy weer, waarvan ik ook gebruik maakte, daar ik dadelyk na het Dejeuné met myn kamenier weeder een mooye wandeling deed, ooveral heeft men zeer schoone uitzichten, te huis komende, kleede ik my, en ging om een uur naar de Keyzerszaal eten, waar de Heer de With my reeds opwachte, en my by zyn vrouw en dochter bragt, ik plaaste my daar naast hem aan tafel, waar myn plaas besprooken was, na den eten gingen wy in de Allée Zaal koffy drinken, waar nog een Duisch Heer zich by ons plaaste, zynde een zeer aangenaam oud man, 78 jaren oud, en nog zo kras en vlug als een jong mensch van 25 jaren, hy was zeer vlug op de beenen, en vertelde ons 5 uur daags in het Bad door te brengen, en 16 glaasen water daags te drinken, dus een goede Badkuur. dit was een zeer intressant mensch, die veel en met vrugt gereyst had, na de koffy met ons gebruikt te hebben verliet hy ons, om in het bad te gaan, waar in hy 5 uur vertoefde, hy deed zulks s'nademiddaags, vermits hy s'morgens zo lang geen bad konde bekomen, alle jaren kwam hy aldaar een maand <om> de bad kuur te doen; vervolgens wandelden wy zamen aan de bron, alwaar zeer lieve wandelingen zyn, terwyl Mevr[ouw] water dronk, en daarna weeder na de Allée Zaal daar Zondaags s'avonds gedanst werd, dit is de Koerzaal, hier word ook gespeelt. het dansen had echter niet veel te beduiden.

Maandag was het weer mooy weer, na het ontbyt deed ik een mooie wandeling, na de Platte zynde, een berg, waarop wandelingen en zitplaatsen met banken zyn, en men heerlyke (33) gezichten op Zwabach, de Paulinen berg en de Paulinen bron heeft, na huis gaande gingen wy oover de Paulinenberg en kwamen by het Koffy Huis aldaar uit, waar het aller aangenaamst is te zitten, daar er een mooy uitzicht is, en men de wandelaars druk ziet wandelen, aan de bron, het welk zeer amuzant is; daarna weeder aan table d'Hote met myne Vriesche kennissen gegeten en na den eten te zamen weer in de Allé Zaal koffy gedronken, waarna ik nog wat met hun gewandelt heb, en toen afscheid van hun heb genomen, daar ik nog het een en ander te bezorgen had, vermits ik voornemens was de volgende dag te vertrekken. dit afscheid speet my wel, daar het heele lieve menschen waaren, waarmee ik veele genoeglyke uren doorgebracht heb. Daar de Huisheer van de beyde Indien Rytuig verhuurde, nam ik een rytuig met een paard van hem om ons naar Wiesbaden te brengen, zulks kan men ook zeer goed met de Diligence doen, maar daar ik my te Slangenbad, een paar uur wilde ophouden het welk men met de Deligence niet doen kan, daar die doorryt verkoos ik zulks, ook is 't een zeer mooye weg, met de Deligence heeft men hier lang zoveel niet aan, dan met apart Rytuig, wy vertrokken dan den 31 Julij zeer voldaan oover de menschen van de beijde Indiën die zeer ordentlyk en geschikt waren, van Zwabach alwaar ik met zeer veel genoeg 8 dagen geweest was, het is een zeer lieve Badplaas, alwaar veel gedaan word, om het verblyf der bade gasten te veraangenamen. men heeft er heerlyke wandelingen, daar er op eenige bergen ook wandelpaden en rustplaatsen zyn, dewelke er van Regerens weegen gemaakt zijn, de weg naar Slangenbad was nog al Rotsachtig; het is 2 uur van Zwabach geleegen, deze Badplaas viel my zeer af, de uitzichten (34) waren er lang zo mooy niet, ook bestaat het maar uit eenige

huizen, by het nieuwe Badhuis waar men lief onder het Lommer kan zitten, liet ik my een kop koffy geeven, daarna beklommen wy een berg waarop een koepeltje stond, waaruit men nog al een lief gezicht had, ook zyn er nog al lieve wandelingen, het legt in een Valley van Bergen ingeslooten, na Slangenbad verlaten te hebben bragt een zeer mooye weg ons in de Rhyngauw, wy hadden schilderachtige gezigten, op de bergen langens welke wy reeden, en het Taunus gebergte doet een mooy effect, nu dien hooge bergen verlatende, passeerden wy het dorp Neidorf, reden langens een geheel andere maar niet minder mooye weg: aan de eene kant waren het beplante wynbergen, en aan de andere kant van de weg fraay bebouwde koorlanden, en kwamen weldra aan een zeker punt, daar men de schoonste gezichten op den geheelen Rhyngauw heeft, en die zich niet beschryven laten, voor ons zagen wy leggen de Rhyn met hare menigvuldige eylandtjes, en bekoorlyke oevers, en in het verschiert vertoont zich Mains zeer schilderachtig, wy passeerden nog Schierstein zynde een zeer mooy dorp, en kwamen vervolgens om 11 [uur] s'morgens, te Wiesbaden in de post. om ½ zeeven uur waren wy van Zwalbach vertrokken, ik nam dadelyk een Loonbediende, om het merkwaardigste te zien, achter de Koerzaal is dit voorjaar een zeer mooye waterparty gemaakt, als ook veele mooye wandelingen, zo dat het achter de Kourzaal zeedert voorleeden jaar geheel verandert was, de Courzaal is een mooy gebouw, waarin 16 zalen, hier onder zyn twee kleynen begreepen, maar eene die boven alle anderen uitmunt, en voor de schoonste zaal van Europa gehouden word, zy rust op 28 marmeren kolommen, bevat 8 zeer grote spiegels uit een stuk, de canapées en stoelen zyn met rood Marroquin bekleed, in een woord, alles zeer netjes en elegant: ook was er een andere zaal die zeer frapeerde, die de Salon Bleu genoemd (35) werd, daar het behangsel blaauw met goud, en de meubelgordynen van dubbelde blaauwe zyde waren de tophaas⁸¹ en stoelen waren met blaauw satyn overtrokken, zo dat dit eene der elegantste zalen was, alhoewel al de overigen ook goed gemeubileert waren, des nademiddaags wanneer er altoos muziek is, vereenigt men zig daar. Wiesbaden frapeerde my weer zeer, het is een mooye stad, waar in zeer fraaye huizen zyn; het Paleys⁸² het welk de Hertog thans laat zetten, word een zeer mooy gebouw, het zelve koomt aan de markt uit, aldaar zullen nog veele Huizen weg gebrooken worden, zodat het Paleys aan een groot plain zal komen te staan, ook zullen er nog veele wandelingen gemaakt worden, daar de Hertoch veele Landeryen daartoe in den omtrek aangekogt heeft. in het Logement komende kleede ik my om aan table d'Hote te gaan eeten, in de eet zaal komende zag ik een Heer en Mevr[ouw] uit Vriesland, die ik als Landgenoten aansprak, het welk hen plaizier deed, wy overlegden om naast elkanderen aan tafel te zitten, het waren lieve menschen die veel vriendelykheid voor my hadden, zowel zy, als ik waren blyde Landgenoten aante treffen, zo dat ik my aan tafel zeer goed amuseerde, het eeten was ook zeer goed, dit Logement is hier ook voor gerenomeert, er waren zeer veel menschen aan Tafel, het Logement was geheel bezet, zo dat ik moeyte had gehad er logis te krygen, en my met een kleyn kamertje moest behelpen, echter verkoos ik zulks te doen, daar het maar voor eene nagt was, en de Deligence waarmede ik de volgende morgen weder naar Frankfort wilde ryden van hier afryd, ik ben ook zeer te vreden in dit Logement geweest, het is de Post of den Arend genaamd. <de bade> gasten gaan alhier Woensdaags meestal (36) eeten, wanneer het er byzonder goed is, en Zondaags in de Courzaal, alsdan zyn aldaar veele vreemdelingen, en is het er zeer plaisierig, na den eeten ging ik met de friesche Mynheer en Mevr[ouw] naar de Courzaal koffy drinken, wy plaatsten ons achter de Courzaal in de opene lugt, daar het mooy weer was, aan een Tafeltje, en lieten ons koffy geeven; wy zaten hier zeer genoeglyk elkanderen van ons wedervaren op reys te vertellen, ook was hier mooy muziek hetwelk hier altoos s'nademiddaag is, daar er dan veele menschen zyn, daar men zich zeer vereenigt, daarna wandelden wy nog wat zament, zo dat ik een zeer aangename middag had, en s'avonds zeer te vreden in het Logement terug kwam; die friesche Heer was genaamd Daniel Scheltinga. daarna gebruikte ik nog eits voor myn <souper>, en begaf my ter ruste. de volgende morgen zynde den eersten Augustus om 6 uur s'morgens per Deligence vertrokken naar Frankfort, alwaar ik om 10 uur in het Logement de Zwaan aan kwam. de weg van Wiesbaden naar Frankfort is niet byzonder mooy, eerst heeft men nog al een lief uitzicht, aan de linkerhand zag men nog eenige tyd het Taunus gebergte, by het dorpje Höchst komende ziet men lief

81 tophaas. Waarschijnlijk wordt turquoise (Frans) bedoeld, een fijn geribd halfzijden tafweefsel.

82 Het barok-paleis dat Adolf hertog van Nassau (1817-1905), groothertog van Luxemburg, tussen 1837 en 1840 bouwde.

in de Main, daarna verwyderen de bergen zig geheel en al, en scheen het zeer vlak land te zyn, niet teegenstaande men altoos kлом, en dan weeder daalde, evenwel was dit over het geheel genomen een vlakke weg, en veel minder (37) Bergachtig als van Zwalbach naar Wiesbaden het welk een zeer intressante weg is, vervolgens reeden wy langens tuinen en wandelingen het schoone Frankfort binnen, wy hadden deese dag zeer mooy weer, waarvan ik dan ook gebruik maakte, door dadelyk met een Loonbediende uit te gaan, eerst naar de Fundatie van Staedel⁸³ alwaar men uitmuntende schilderyen ziet, verscheidene groote zaalen waaren hiermede geheel behangen, by het inkomen krygt men een Catalogus waar alle de stukken genommert opstaan, men moet hier lang vertoeven om alles goed te bezichtigen, ook is er eene zaal waar in de Gips afdrukken na de Antiken zyn. nimmer heb ik zulk een schoone en grote verzameling van schilderyen en platen gezien. dit is allerintressants. in het jaar 1816 stierf de Bankier Staedel, en vermaakte by zyn Testament deeze uitmuntende verzameling aan de stad, als ook zyne Huizen, en een kapitaal van meer dan 1,200,000. Van deeze penningen is in de eerste plaas gezet het gebouw waarin zich het Museum bevind, in de 2de plaas, worden hier jaarlyks schilderyen van aangekogt, en ten derden is er een fons bewaard, waaruit jongelingen die lust in de schilderkunst hebben, en het leren daarvan niet kunnen bekostigen, hiertoe in staat worden gesteld. in een der zalen is het borstbeeld van Staedel in een nis geplaatst, het is van wit marmer op een zwart voetstuk.

het stadhuis of de Roemer is een Antiek gebouw⁸⁴ (38) maar merkwaardig door de Kroonzaal van de Keyzers van Oostenryk, bevattende in Fresco geschildert de Beeltenissen leevensgroote der Keysers in nissen staande, beginnende van Coenraad den 1sten ⁸⁵ af, tot Keyzer Frans⁸⁶ ingesloten, opmerkelyk is het, met de laatste Keizer de nissen juist vol waaren, daarna zag ik de zaal alwaar de Senaat vergadert, vandaar gingen wy naar Brauwsrul alwaar de Beurs is, daar men de Beurs vertimmerde konde men hier niet veel van zien, in dit gebouw zyn gedurende de mis⁸⁷ de winkels uit gestald, het welk zeer mooy is, van daar zyn wy het voornaamste gedeelte der stad gaan zien, de Rosmarkt met Acasias beplant is het grootste plain, en de Seil eene der grootste en ruimste straten van Frankfort, die op de <Parade> plais uitkoomd; deeze straat is zeer mooy, en de meeste huizen zyn winkels, die zeer brillant zyn. vervolgens weeder naar het Logement gegaan, om my aan te kleeden, voordat de Table d'Hote begon, toen aan Table d'Hote gegeten, het eten was zeer goed, ook heeft men in dit Logement de gewoonte de Hollanders aan Tafel by elkanderen te plaatzen, ik kwam dan ook by eenige Hollandsche Heeren te zitten, die zeer beleefd waren, en my nog het een en ander aanraaden om te gaan zien, zo dat ik my aan Tafel goed amuzeerde, na den eeten nam ik het Rytuig uit het Logement, dat zeer mooy was, de Knecht had een soort van Levery aan (39) het welk veel het gebruik in de eerste Logementen in Duischland is, zo dat het naar eygen rytuig geleek, hetzelfde reed zeer gemakkelyk, ik nam het zelve voor een halve dag, en konde nuw ryden waar ik goedvond, ik liet my dan eerst brengen naar het Kerkhof, dat ½ uur van de stad legt, men kooft aan een poort, waaraan aan weerskanten een gebouw is, in het eene woont de doodgraver, ook is hier een vertrek voor de schyndooden, en alles wat in zulk een geval nodig is. aan deese poort verlaat men het Rytuig. deeze poort doorgaande kooft men op het Kerkhof hetwelk in de smaak van een engelsche party is aangelegt, daar er veele heesters en bloemen op zyn; Tusschen de wandelpaden en de muur vind men een meenigte kostbare en prachtige tombes van metaal, marmer, houd, en steen, met onderscheydene treffende grafschriften, in het midden van het Kerkhof is een park voor kinders, en arme menschen, aan het einde van hetzelfde kooft men aan een Gallery door een ry Colommen onderschraagt, en waar men met 3 trappen opgaat, hieronder zyn Grafkelders van de voornaamste lieden, de Graftombe van de Heer Detman⁸⁸, is de fraayste, er waaren witte Marmeren Beelden op, die zeer mooy gesneeden waaren, op het Kerkhof maar niet onder de Gaandery, was een graf

83 De fundatie van de bankier Jean-Frédéric Städel had Italiaans renaissance werk, en werken van onder andere Rembrandt, Rubens en Cranach de Oude.

84 De Roemer. De Römer zijn drie op de Römerberg gelegen gothische patriciërshuizen die sedert 1405 als stadhuis in gebruik waren. In 1356 verkreeg Frankfurt het recht van de Duits-keizer-verkiezingen.

85 Coenraad van Franken. Van 911 tot 919 Duits keizer.

86 Frans II Joseph Karel van Habsburg (1768-1835). Duits keizer.

87 mis. Messe (Duits): jaarmarkt.

88 Detman. Bedoeld wordt de Frankfurter bankier Simon Moritz von Bethmann (1687-1725).

open gemaakt waar de volgende dag, de Generaal Keizer, begraven zoude worden, die Generaal had ik het vorige jaar te Wiesbaden aangetroffen, met zyn Zuster. (40) aan zyn goeden raad, was ik verschuldigt in het vorige jaar myn Reys door Zwitserland met zo veel genoeg volbragt had, hy was daar voor myne aankomst te Frankfort, in het Logement 't Weytenbosch gestorven, dit trof my zeer, daar het een zeer lief mensch was. de inrichting van schyndoden die daar geplaatst worden, zo Doctoren of bloedverwanten dit verlangen, vind ik zeer nuttig en goed, op eyder vinger word dan gezet een machienetje, gelykende naar koperen vinger hoed en elk met een Kettingen, corresponderende met een Bel, zo dat wanneer een schyndood de minste beweeging maakt de wekker afloopt, wanneer de Wachters die tevens, niet onervaren in de Medicinaale hulp is, terstond het nodige kan aanwenden, ten dien einde er ook een soort van kleyne Apotheek voorhanden, voort is er een Bed geheel opgemaakt klaar, als mede een Bad, indien de Patient er behoefte aan hebben mogt; vervolgens reeden wy rondom de stad, en zagen de Tuin van de Heer Rothschild⁸⁹ van buiten. gaarne had ik zyn Paleys gezien, maar dit was niet mogelyk, daar den Heer zulks niet meer permiteerde, vermits er zo veele baldadigheeden gepleegt waaren, vervolgens reed ik naar Maria Lust, zynde een tuin aan de Main gelegen daar restauratie gehouden word en men alles krygen kan, hier waren veele menschen daar de frankforters veel al hier na den eeten de Koffy gaan gebruiken, ik gebruikte hier dan ook een (41) kop koffy, zittende zeer aangenaam met een tafeltje aan de Main, hetwelk zeer plaizierig was, daar er lief muziek was, het welk in de opene lucht zulk een goed effect doet, van hier reed ik langens de zogenaamde Wolgraben, zynde het schoonste gedeelte van de stad, aan de eene kant heeft men schoone en vrolyke huizen, en aan de andere zyde de Main waarop deeze huizen het uitzicht hebben, met recht voert deeze plaas de naam van die schöne aussicht, onder de schoonste gebouwen behoort de Cassino, waarin zich de stads Bibiliotheek bevind, ook vind men hier de Hotels der vreemde gezanten, de gezichten zyn alhier heerlyk schoon, zo op de Main, als ook op de groote steenen brug over dezelve, zy heeft 9 boogen is 1000 voeten lang, en 30 breed, nu was ik de stad rond gereeden, wy reeden de brug oover die zeer mooi is; ik weg een eind opgereeden zynde tot op de hoogte, het welk met regt het schoone uitzicht genaamd word daar men van daar de geheele stad overziet, men ziet de Main met de schoone brug op de voorgrond dit is een pragtig en frapant mooy gezicht, daarna liet ik my met het rytuig naar de straat de Seile genaamd brengen, verliet toen het rytuig, om de mooye winkels nog eens te bezien; en vervolgens na het Logement gereede, ontmoete ik de Heer en Mevr[ouw] Scheltinga daar ik te Wiesbaden kennis meede gemaakt had. dit deed ons van weerskanten plaisier, wy wandelden dan ook nog zament wat door de stad en toen naar (42) thuis zynde zeer te vreden oover myne dag. des voordemiddags had ik de winkels bezien, en het een en ander gekogt, zo als handschoenen en meer kleynigheeden, als ook in een grood Boek en plaat Magazyn aldaar, kocht ik een Boek met plaatjes, van gezichten aan den Rhyn, van af Mains tot Keulen toe, dewelke zeer juist zyn, de volgende morgen verliet ik het schoone Frankfort, zeer te vreden oover het Logement waar alles zeer goed was, ik vertrok dan om ½ tien uur met een apart of retour Rytuij den 2 Augustus naar Mains, en ben aldaar quartier voor twee uur aangekomen, en in het Logement Hotel d'Hollande genaamd afgestapt, alwaar Table d'Hote niet geheel was afgelopen, nam ik dadelyk plaas aan de zelve, en liet myn kamenier toen ik de kamer gezien had zorgen, het goed op de kamer gebragt werd, en de voerman betalen, daar ik ook zeer over te vreden was. dit meisjen ben ik op reys zeer oover te vreden geweest, zy was attend en zorgde goed voor alles, ook had zy zelf veel plaizier in het reizen, en was altoos met alles te vreden, hetwelk de reys voor my niet weinig veraangenaamde.

Frankfort uit zynde, heeft men een mooy gezicht op hetzelfde, daarna is de weg niet zeer belangryk, tot dat wy in het dorpje Wichert kwaamen het welk op een hoogte legt, op het einde van dit dorpje komende, ziet men opeens de Main en het dorp Hochheim voor zich leggen, het welk een frappant mooy gezicht is, waar men op het (43) onverwagst meede verrast word, een weynig verder gereeden zynde, heeft men een lief gezicht op het dorpje Kostheim, het welk wat landwaars inlegt. ooveral ziet men wyn bergen leggen, vervolgens bereikten wy Cassel, waar Mains teegen over legt. wy reeden dan de schoone schipbrug waarop men heerlyke uitzichten heeft, zo stroom op, als afwaars, oover, en waren te Mains. naar lekker gegeeten te

89 Amschel Mayer Rothschild (1773-1855). Bankier.

hebben, nam ik een Loonbediende om het merkwaardigste van Mains te bezichtigen, wy gingen de mooyste straat die Grosse Bleiche door, die breed en royaal is, hier vind men de mooyste winkels, ik kogt hier in de winkel de Grosse Schoe genaamd, mooye marrokeyne schoenen, en stoffen laarsjes, deeze winkel is zeer beroemd voor dit artikel, van hier naar de Platz Gutenberg, dat een groot plain is, waarop het Beeld van Guttenberg⁹⁰ dat zeer schoon is hetzelfde is levensgroot geheel van Metaal gegooten, ik meen te Parys. staande op een zwart marmeren voet, waarop in roodachtig marmer aan de eene zyde, de druk pers uitgehouwen is, en aan de daar teegenover zyde, het zetten der letters en op de beyde andere zyden, vind men aan de eene zyde wanneer hy de Drukkunst heeft uitgevonden, en aan de zyde daar teegen over, zyne naam. het voetstuk is vierkant, dit is al zeer mooy, en maakt veel effect, rondom hetzelfde is een vierkant ysseren hek om het voor beschaadigen te bewaren, aan dit plain is ook het Theater, het welk een zeer mooy nieuw gebouw is, met een Koepel vooruitstaande, van hier ging ik om de Dom⁹¹ te bezichtigen het welk wel der moeyte waard is, daar dit de schoonste kerk is, die ik immer gezien heb, in dezelve vind men (44) 13 altaren, er zyn brillante Graftombes van zwart marmer waarop van wit marmer beelden waaren, die zeer fyn gesneeden zyn waaronder er eene was van de Famille van der Leyen hetwelk een Hollandsche Famille <is>, en geparantheerd aan de Famille Palland en meer andere voornaame Familles, waarvan de wapens rondom eene Graftombe van de van der Leyens waaren, waarvan er twee Graftombes waaren, om de eene waaren die Famille wapens, die voor het overige het minste mooy was. booven de zeetel van de Aarsbisschop rondom de Muur is een Balustraade van Houd, waarop zeer fraaye beelden van Houd fyn uitgesneeden waaren, als ook meer ander fraay snywerk, in het midden booven de stoele van de Bisschop die ook zeer fyn was uitgesneeden stond een Paard levens groot van Houd gesneeden, waarop een man zat, dit was byzonder mooy, de Deuren die wy uit gingen, en aan de Groente Markt uitkwamen waaren geheel van brons gegoten, ook was er in het Koor van deeze kerk een zeer groot Doop Becken⁹² van Brons het welk zeer oud is, waarschyndlyk uit de 1^e Eeuw, en dus zeer merkwaardig. van hier begaf ik my naar het Societeits Huis, het welk in de stads wandelingen legt, die in een Engelsche smaak zyn aangelegt, hier heeft men op een terras waar banken staan een heerlyk gezicht op de geheele stad, den breeden Rhyn, met deszelfs fraayen schipbrug, op Cassel, als ook op het dorp Kortheim waar de Main zich in de Rhyn stort, van de Main is het water roodachtig, en dat der Rhyn is groenachtig, het welk zich duidelyk afscheyd. in het Societeyt Huis is een prachtige zaal waar Bals en Conserten gegeeuen worden, weekelyks (45) word hier muziek gemaakt in de zomer, wanneer hier veele menschen komen, zo uit Mains als ook van Wiesbaden, en omleggende streken, het welk zeer aangenaam moet zyn, wy kwamen s'avonds om ½ tien uur zeer vermoeyd in ons Logement terug, daar myn kamer het uitzicht op de Rhyn had, en het een mooye avond was, ging ik nog wat aan het venster zitten, om hier van te profiteeren, en na wat a la Carte gesoepeert te hebben begaf ik my ook weldra ter rust, zeer te vreden over myn dag, Mains vind ik over het geheel een mooye stad, de volgende morgen zynde den 3 Augustus, vertrok ik om 6 uur met de stoomboot, met het plan om te Bingen dezelve te verlaten, ten einde het Niederwald te gaan bezichtigen, maar daar het geen mooy weer was, en veel reegende, en ik my ook niet recht wel gevoelde, zo dat ik een Diarhee had, en wy aan de mooye gezichten met zulk een weer niet[s] hadden, gaf ik er dit maar aan, het welk anders wel jammer was, daar dit zeer schoon moet zyn, naderhand zette het weeder op en werd droog, ook kwam er de zon door, zo dat ik toen groot berouw had, er te Bingen niet uit te zyn gegaan, evenwel deed het my plaisier het mooy weer werd, om van het schoone dat wy zagen daar de Rhyn hier al zeer mooy is, te jouisseeren, te Bingen kwam de Heer en Mevr[ouw] van Deinsen by ons op de bood, dat deeze ontmoeting ons van weerzyde byzonder aangenaam was zal ik niet behoefte te zeggen, daar men zulks wel gevoelen zal, zo men (46) denkt aan de aangename daagen die wy zaamen op reys doorgebracht hadden, wy hadden elkanderen dan ook veel te vertellen, jammer was het [dat]

90 Johann Gutenberg (1394/99-1468). De in Mainz geboren uitvinder van de boekdrukkunst. In 1858 kreeg hij een nieuw standbeeld.

91 De Dom, een romaanse pijlerbasiliek, was gebouwd op de fundamenteën van de oude Sint-Maartenskerk, die voor het eerst in 406 wordt vermeld. Aan de buitenkant van de kerk werden tot in de vijftiende eeuw gothische delen toegevoegd.

92 Het oude 'Doop Becken van Brons' was van tin en was in 1328 gemaakt.

die lieve zagte vrouw, toen zo veel aan hoofd pyn soufreerde, zo dat zy geen genot van al het schoone dat hier te zien was had. eerst passeert men het slot Biberich dat zeer mooy aan de Rhyn legt een uur van Mains. hier is de Rhyn zeer breed, vervolgens Elfeld, de bergen zyn hier verder verwydert van de Rivier, de gezichten zyn hier geheel anders, dan na dat men Bingen gepasseert is, dit stadje legt lief en vrolyk aan de Rivier, als ook het daar teegen over leggende Rudesheim, met zynen Ouden Tooren⁹³, ook heeft men voor dat men daar kooft, een zeer mooy gezicht op de Johannesberg, een kasteel van de Vorst van Metternich⁹⁴ dat meer landwaars in op een Wyn berg legt, ook maakt den Tempel⁹⁵ in het Niederwald op een hoogte geleege hier een mooy effect, ook heeft men van Mains, waar de Rhyn zeer breed is, veele eylanden in de Rhyn leggen, dewelke een mooy effect doen, en het tusschen beyden doet voorkomen als of de Rhyn zich hier in onderscheidene armen verdeelt; daar het weeder nuw zeer schoon werd, en ik voorneemens was te St: Goar de Bood te verlaten, ten einde het Zweitserthal te bezichtigen had ik te Mains myn Nagtgoed en het geen ik meer nodig had, in een Reyszak gedaan, en verzogt nu de conducteur myn koffer vol ander goed maar te bezorgen, aan het expeditie kantoor te Keulen, daar ik de volgende dag aldaar kwam, en ik dan geen last er van had. Bingen voorby zynde bereikt men weldra Asmanshausen, aan de Rechterzyde waar tegen over het slot Rheynstein, het welk op een Rots legt, aan de linkerzyde, het zelve is voor eenige jaaren in de (47) Antike smaak door Prins Frederik van Pruisen⁹⁶ weer opgebouwd, die er met zyn Famille woont, hetzelfde legt zeer mooy, men moet van hier heerlyke uitzichten hebben, voor elke stoomboot die hier passeert word er uit een kleyn canon geschooten, by Bingen is de Rhyn weer smalder, en is men dus weer meer ingesloten. vervolgens ziet men Kaub zeer lief aan de Rivier leggen, als ook de Phals, een uure midden in de Rivier geleege by Kaub, ook ziet men Bacharach zeer lief aan de Rivier leggen. met de Rhuine de St: Wernerskirche. dit passeert men voor dat men te Kaub kooft, als ook Ruine Gutenfels die op eenen hoogen Berg legt, de kronkelingen van den Rhyn waardoor zy van tyd tot tyd van formaat verandert, maken dit toertje zeer belangryk, dan eens is men als het ware van Bergen ingesloten, dan verwydert zich de Rivier weer in eens; onafgebroken wisselen nuw byna de heerlykste gezichten elkanderen af, terwyl de Ruinen van oude Vestingen, en sloten, waarmede byna alle bergtoppen pryken, aan het geheel een romantisch aanzien geeven. het Oude stadjen Oberwesel met de Ruine Schönberg met < -- > de zeeven zusters⁹⁷, by de Stah[leck], en < -- > Lurleivelsen⁹⁸ is een zeer schoone en veelvuldige Echo, op de chausé word hier 3 maal geschoten, wanneer de stoomboten hier passeeren, van af Oberweesel tot St: Goar is de Rhynvaart al byzonder mooy, dezelve kronkelt daar dikwyls zo sterk, om een en het zelfde punt, dat het zelve zich dan van veele verschillende zyden doet zien, dat men er zicht als het ware in verliest en niet meer weet, waarheen zyne als betoverde oogen te wenden, na de Lurley felsen gepasseert te zyn, kooft men weldra te St: Goar, aldaar namen wy afscheid van de Heer en mevr[ouw] van Deinse, die met de Bood verder door naar Keulen voerende, ook de Heer en Mevr[ouw] Scheltinga, die hunne reys ook vervolgden, deeze waren met ons van Mains afgevaren. wy verlieten dan de Bood, die te St: Goar aanlegt en kwamen s'morgens (48) om 10 uur in het Logement Zum Lelie aan, ik nam dadelyk een kamer die het uitzicht over de Rhyn had, en nam toen een geleyder om met my de toer door het Zwenserthal te doen, ik liet my dan met myn Meid met een Aak zynde een klein roey schuite de Rhyn overzetten naar St Goarshauzen, het welk teegen over St: Goar legt, van hier voert een smal kronkelend paadje, door het gebergte, aan de regter hand passeerden wy de Ruine de Katze tegen een Berg aanleggende, er bestaat niets meer van dan een oude vervallen toren, dit paadjen vervolgende kwamen wy het dal dieper in, en bemerkten weldra wy een van de schoonste partyen aan de Rhyn gemist zouden hebben, zo wy dit dal niet gezien hadden, het had veel oovereenkomst met het *Heulendale* in het

93 De Adlersturm, een gotische toren.

94 De in Koblenz geboren Klemens Wenzel Nepomuk Lothar prins von Metternich-Winneburg zu Beilstein (1773-1859). Staatsman.

95 De Tempel heeft waarschijnlijk rond 1900 plaats moeten maken voor een nationaal monument. Enkel de Tempelweg, die bij de voormalige tempel uitkomt, herinnert nog aan dit bouwwerk.

96 Frederik prins van Pruisen (1794-1863) kocht de burcht Voitzberg die hij omdoopte tot Rheinstein en verbouwde tussen 1825 en 1829.

97 de zeeven zusters: die Sieben Jungfrauen, een groep van rotsen.

98 Lurleivelsen, de Lorelei.

Zwartswald, want ook hier waren wy, ofschoon zo hoog niet, door bergen en Rotsen ingesloten; die op sommige plaatsen kaal en weer op andere plaatsen met allerley geboomte begroeyt waaren, ook liep hier een beekje al kronkelende en schuimende door het Dal, terwyl ik [de] eene Waterval al schooner als de andere oover Keyen en Rotsen van eenige voeten hoogte al donderende na beneeden storte, er is echter eene waterval die veel hoger is dan de anderen, hier brengt men uw gewoonlyk by, en dan keert men dezelve weg weeder terug, en geniet nog eens al dit schoone, men is in eene gestaadige verrukking, ook legt het Dorp Petersberg genaamd, op een deezer hooge Bergen, aller liefst, hetzelfde doet een byzonder mooy effect, dat Dal is boven alle beschryving mooy, de natuur is hier betoverende, waar een menigte molens die wy aan de andere zyde der beek passeerden, en door het water voortgedreeven wierden, aan dit heerlyke toneel nog meer schoonheid byzette, met moeyte verliet ik dit oord, echter deed ik zulks ten einde voor den eeten weeder in het Logement terug te zyn (49) ik voer dus weeder met een Aak de Rivier over, en betaalde nuw wat meer, waarvoor men ons tot voor het Logement roeyde, daar ik zeer vermoeyd was, en dan niet meer behoefde te gaan, ook vond ik dit Roeyen op de Rhyn zeer aangenaam. dadelyk na onze aankomst ging de bel *Zum Essen*, zo dat ik my aan de Table d'Hote begaf alwaar ik de plaas besteld had, het eeten was hier zeer goed, een oogenblik na my, nam naast my plaas een Heer en Dame dewelke ik weldra bemerkte Hollanders te zyn, en waarmede ik daar die Heer zeer beleeft was, in gesprek geraakte, en hoorde het de Heer en Mevr[ouw] Linde van haar zelf Bakker uit Amsterdam was, daar zy uit Holland kwamen hoorde ik nog al wat uit het Vaderland, hetwelk my natuurlyk niet weynig genoeg verschaft, ik amuzeerde my dus aan Tafel zeer goed, na den eeten ging ik wat op myn kamer die een zeer mooy gezicht over de Rhyn had zitten, en [ging] daarna met een geleyder en myn Kamenier uit, om de voormalige Vesting Rhynvels te bezichtigen, een zeer goed pad en niet steil bragt ons op deszelfs hoogte, by de Ruine, er staan nog stukken van torens, muren, en onderaardsche gewelven, ook vind men hier een herberg, ik liet my op een mooy punt koffy brengen, en gebruikte dezelve buiten eevenwel viel my het uitzicht alhier niet meede daar zulks niet byzonder schoon was, na wat uit gerust te hebben, nam ik de terug reys weeder aan en kwam zeer vermoeid te huis, zo dat ik eerst wat in de eetzaal ging, daar ik te zeer gefatigeert was om dadelyk trappen te klimmen, in de zaal komende zag ik een dame met 4 kinderen zitten te dineeren, ik plaaste my aan een venster, en daar myn Kamenier my wat kwam vragen hoorde deeze dame ik een Hollander was, en begon daarop tegen my te praaten, ik maakte my dan ook bekend, en vernam (50) toen het Mevr[ouw] van Kattendyke uit den Haag met hare kinderen was, die naar Zwabach reysde, om zich daar by haar schoonzoon de Heer van Nieuwenheem te vervoegen, ten einde met hem en zyne Vrouw verder naar Baaden Baaden te reysen, haar man is hof Marschalk van de Koning, dit was een zeer lieve vriendelyke Vrouw waar ik my recht meede amuzeerde, ik raade haar zeer aan de Toer door het Zwysersdael ook te doen, waar op zy my voorsloeg zulks met haar te doen, maar daar ik het al gezien had, en zeer vermoeid was, had ik hier geen lust in en bedankte haar dus, daar wy onze kamer naast elkanderen hadden, hielden wy na dat zy weder te huis, en ook op haar kamer was nog een praatje uit het glas, daar wy ieder op zyn kamer uit het raam leyden om het schoone uitzicht te genieten, daar het een heerlyke schoone avond was. S'avonds om 9 uur kwam er in het Logement een man met een Walthoorn, welk blaazen verscheydene malen herhaald werd, daar hier een zeer sterken Echgo is, dit deed een zeer aangenaam effect, in de opene Lugt, ik ging dan ook na beneeden op de stoep zitten, met de oudste Dochter van Mevr[ouw] van Kattendyke, dit was geen freule van Kattendyke maar een Dochter van haar eerste man [⁹⁹] genaamd zy was 14 a 15 jaar oud, het was een zeer lief en vriendelyk meysje, ook kwam de Heer en Mevr[ouw] Linde hierby ons. dit muziek was zeer mooy, zo dat wy die man voor een extra fooy, toen hy uit wilde scheyden, nog wat lieten speelen eevenwel konde hy zulks niet lang doen, daar er nog een Logement is alwaar hy ook blaaze moest; daarna soupeerde ik wat, en begaf my ter rust, S'avonds toen wy zament op de stoep waren, hoorde ik van Mevr[ouw] van Linde [dat] de stoombood daar zylieden meede van Keulen gekomen waren en die ons voor dat wy de bood te St Goar verlaten hadden, was gepasseert, by Lorchhausen op een klip was gestooten (51) en daardoor lek was geworden, zo dat dezelve gezonken was. echter hadden de Passagiers geen letzel gekreegen, daar ze met een Aak er af waren gehaald, en verder per

99 Open gelaten ruimte, de naam is niet ingevuld.

Deligence naar Mains waren gebragt, dit ongeluk had een paar uur van St: Goar plaas gehad, de hospes zeyde al dadelyk teegen my, hy niet dagt de volgende morgen om 10 uur de bood van Mains zoude aankomen, echter zoude hy zorgen men dit by tyds wist, dit was voor my dus ook en contre temps, daar ik voornemens was de volgende morgen met die bood naar Keulen te reysen: de Kasteleyn beloofde my de volgende morgen te laten zeggen of de Bood van 10 uur passeerde of niet, wy maakten ons dan geheel gereed de volgende morgen om zo de Bood passeerde te kunnen vertrekken, daar wy dan s'avonds om 5 [uur] te Keulen waren geweest, maar dezelve kwam niet zodat ik te St: Goar moest blyven, tot nademiddags 3 uur, hetwelk my zeer speet, daar ik nu alles alhier gezien had, en zulks veroorzaakte wy s'avonds om elf uur eerst te Keulen aankwamen, maar dit was nuw niet anders en ik koos myn party zo goed mogelyk, bestelde een plaas aan Table d'Hote voor dien middag, en ging vervolgens daar het zeer lief weer was, nog wat wandelen aan de Oevers van de Rhyn, de legging van St: Goar is zeer bekoorlyk, het legt aan de Linker Rhyn Oever, is een Pruissisch stadjen, heerlyk breid zich hetzelfde aan den Oever uit. met de verwoeste Vesting Rheinfels, leggende op eene Rots, teegen over St Goar aan de overzyde der Rivier legt St: Goarshuizen, in het Nassausche geleegen, terwyl aan weerszyden van dit lieve Dorpien door een groep Bomen omgeeven aan de Helling van eene Rots de Ruines leyden van de Kat, en de Muis, dit alles konde ik van myne kamer zien, zodat het uitzigt hier al byzonder bekoorlyk en schoon was, nimmer zal ik zulks vergeeten, ook schreef ik dezen morgen het een en ander van myne Reis op, zodat ik de tyd zeer aangenaam doorbragt; aan Table d'Hote amuzeerde ik my ook (52) weeder goed, alhoewel er geene Hollanders waaren, maar veele Engelschen welke over het geheel zich niet onderscheyden door beleeftheid toch toen zeer beleeft voor my waren, en my zeer mooye platen die zy op reys gekogt hadden lieten zien, zo Rhyn gezichten als van anderen plaatsen, waar ik ook dit jaar, of het vorige jaar geweest was, waarmede ik my bezig hield tot 3 uur, wanneer wy met de Bood naar Keulen vertrokken, zeer te vreden over het Logement de Lelie, er waren veele Passagiers waaronder veele Hollanders op de Bood, Onderanderen 2 Dames met een jongetje zynde Mevr[ouw] Schutter geb[o]r[en] Bodel met hare Moeder eene oude Vrouw van in de 70 jaaren zynde Mevr[ouw] Bodel, van haar zelfs Groen van Prinsteren, dat zeer lieve menschen waren uit den Haag, maar die thans te Nymegen woonden, om het Zoontje van Mevr[ouw] Schutter hadden zy besloten zo lang hy [op] school moest zyn aldaar te gaan wonen, dit kind was hun Oogappel een tamelyk bedorven kindjen, Echter was het een lieve mooye Jonge, en een geestig aardig kind waar ik my recht meede amuzeerde, hy was zo ongeveer 10 a 11 jaar oud, de oude Mevr[ouw] was nog een zeer krasse Vrouw voor haare jaaren, Zy waaren naar Baden Baden geweest geduurende Vacantie van dit jongetje, de oude vrouw scheen een goed mensch maar wat bedelachtig, maar de jonge Mevr[ouw] was een allerliefste vrouw, zeer aardig en amuzant, ook zag zy er zeer goed uit, hier had ik een aangenaam gezelschap aan, dadelyk na dat men de St: Goarshuizen voorby is, legt de Ruine de Maus tegen de Helling van de Berg, daarna ziet men zeer schoon de Ruinen van Liebenstein en Sternberg of de Broeders genaamd op hoge Rotsen leggen die met wyndruiven bepoot zyn aan deszelfs voet legt het klooster Bornhover met eenige huizen, op dit alles heeft (53) men een zeer schoon uitzicht, daar dit schilderachtig ligt; by Boppart neemdt de Rhyn een van zyne sterkste bogten, zodat men dan weer geheel anders ziet, hier is de Rhyn gelyk een zee de bergen zyn hier weer wat meer van de oever verwydert, daarna legt de Ruine van de vesting Marxburg, en in het dal, het stadje Braubach zeer lief. vervolgens heeft men Oberluhnstein, wat op de achtergrond tegen bergen aan, en op de voorgrond terrassen van wyndruiven daar de bergen hier meer van de oever verwydert leggen, vervolgens ziet men aan de linkerzyde het dorpje Capellen, tegen een Rotsmuur aanleggen, en daarachter de Ruine van het Bergslot Stolzenfels, van deese Ruine moet men een heerlyk gezicht hebben, en aan de rechter zyde daar tegenover ziet men de Ruine Lahneck aan de Lahn. hier naby vloeit dezelve de Rhyn in, en vormt een half eyland, hier is het uitzicht byzonder schoon, ook troffen wy het dien dag zeer goed, vermits het briljant mooy weer was, zo dat wy altoos boven op de Bood konden zitten, het gezicht op Coblens met zyne schoone brug en vestingen was frapant mooy. vervolgens passeert men Neuwiet, dat ook zeer lief aan de Rhyn legt, en daar teegen over Andernach waarby de Ruine de Pfalz legt, die zeer mooy moet zyn maar meer binnenwaars legt, zo dat men dezelve aan de Rhyn niet zien kan, kort voor dat men Overwinter passeert, verbreed zich de Rhyn, vervolgens heeft men Honef, waarby het Zeeven gebergte legt. hetzelfde zoals ook Nonnenweerd,

frappeerde my wat de legging aangaat nog meer als de eerste maal, dat ik hetzelfde passeerde, aan de linkerzyde kooft men weldra aan Rolands Eck, waartegen over op de rechterzyde der Rivier de Drachenfels legt. de Rhyn heeft alhier een zeer vrolyk aanzien, daar de bergen hier meer verwydert zyn. vervolgens zaagen wy de Ruine van de Godesberg maar daar het (54) toen wy daar gepasseert waren donker begon te worden, zo dat wy niet meer de voorwerpen onderscheiden konden, gingen wy naar beneeden, in de Kajuit zitten. Mevr[ouw] Schutter en ik plaasten ons by elkanderen en hadden een zeer aangenaam gesprek met elkanderen, wy kwamen in gevoelens zeer ooreen, zodat wy elkanderen geloof ik goed bevielen, de tyd viel my dus niets lang, maar de angst bekreop my wel eens van in het Logement te Keulen geen Logis te kunnen bekomen, daar er zo veele passagiers op de Bood waren, en dan s'avonds om 11 uur van het eene Logement na het andere te moeten gaan, zoude zeeker zeer onaangenaam geweest zyn. daar ik voor geen Bagage te zorgen had, maakte ik dan ook om voort dadelyk by de aankomst met myn Kamenier meede van de eersten de Bood te verlaten, Mevr[ouw] Schutter verzogt my, voor hun het Logies te bestellen, het welk ik aannam te doen, zo ik eerst voor my zelf Logies bekomen had, ik haaste my dan naar het Hof van Holland te komen, aan de Deur van het Logement stond een Keller, die my dadelyk herkende, daar ik op myne heenreys hier ook gelogeert had, hy was zeer vriendelyk, en ging dus zeeker aan zyn Heer zulks zeggen, die dan ook by my kwam, en my zeyde het hem byzonder aangenaam ik weeder by hem kwam, nuw bestelde ik twee kamers voor die dames met hun zoontjen, en zeyde ik dadelyk beneeden zoude komen om te soepeeren, waarna ik een zeer goede kamer kreeg, eerst had hy aan de knegt een ander kamer opgegeeven, maar daarna zeyde hy bringt die *Freuleijn* op dat N^o, die kamer is beeter. daarna ging ik na beneeden in de Eetzaal, en liet my de kaart geeven, waar men porties voor het souper (55) kan uitkiezen, in de Zaal komende zag ik de Heer en Mevr[ouw] Scheltinga zitten te soupeeren, het deed ons van weerzyden plaizier elkanderen weer aan te treffen, ik plaaste my dan by hun, en nam een portie Boeillon en daarna Biefstuk Aardappelen en salade, ook bestelde ik het soupe voor myn Kamenier en zat al lekker te eeten, toen de dames in het Logement kwamen, ik hoorde zulks en ging nuw na hun toe, om hen te zeggen, ik de kamers voor hen besteld had, waarop zy het zoontjen naar Bed bragten, en toen ook beneden kwamen soupeeren, en tegen my over plaas namen dewelke ik in de zaal te rug komende voor hun besprooken had, wy bleeven nog wat by elkanderen zitten praten, en amuzeerden ons goed, zo dat ik laat naar Bed ging, en de volgende morgen al weer vroeg op was, om naar myn koffer en ander bagage aan het expeditie kantoor te hooren, het reegende dien dag verschrikkelyk, zodat ik met myn Kamenier onder het faveur van een stortregen daar om quartier voor 6 uur naar toe ging, daar komende, was het er niet, maar men gaf my iemand meede na een ander kantoor, daar zeyde men my het aan het eerste wel was, dus toen daar weer na toe, hier was het dan ook, ik zeide toen om het zelve op de Bood die om 7 uur naar Arnhem vertrok te bezorgen, maar men zeyde dat my ik zelf naar de bood moest gaan, om het overteneemen. het welk ik dan ook deed, hier komende kwam men weldra met een schuitje, ik liet het by het Passagiers goed zetten en spoede my toen weer naar het Logement, daar ik my haasten moest, om de Rekening van onze verteering te betalen, vermits de bel van de afvaart van de Bood (dit was den 5 Augustus) (56) reeds een maal gegaan had, ik had dan ook maar eeven de tyd om dezelve te betalen, en haaste my toen weder naar de Bood, daar ik zeer vermoeyd op het oogenblik van het vertrek aankwam, en ter naauwernood tyd had om de fooy aan de Knegt uit het Logement te geeven, die ons op de Bood bragt. dit was een attentie van de Kasteleyn om te zorgen wy nog goed op de Bood kwamen, ik was natuurlyk door agitatie van dat lopen vermoeyt als ook nat, vooral de voeten, zodat zodra wy Keulen uit het gezigt hadden, ik na beneden ging. daar het echter zo verschrikkelyk vol passagiers was, zo dat het er doods benauwd was, hier kwam by dat het onophoudelyk reegende, zo dat niemand boven op konde zyn, ik deed dan de mantel af, daar dezelve nat was. dezelve werd gehangen aan een knop van de Draperies, die boven de Glaazen zyn, zodat dezelve weldra droog was. het ongeluk van de bood by Lorchhausen was oorzaak van deeze buitengewone meenigte Passagiers, daar tot Mains als van andere plaatsen aan de Rhyn, Menschen later hadden moeten vetrekken, zo dat nuw alles het welk anders in twee dagen te Keulen was gekomen, en dus reeds vertrokken waren, nu te gelyk aldaar kwamen, en dus allen op deese Bood waren. de Heer en Mevr[ouw] Scheltinga waaren ook op de Bood, als ook de 2 Dames met het jongetje uit Nimmeegen reysden meede tot Arnhem. Wy bestelden het ontbyt, het welk echter lang door de groote drukte duurde, eer het gebragt werd, en dejeuneerden te zamen,

daar er geen plaatsen in het Pavilljoen waren genomen, en het in de grote Kajuit zo vol met Passagiers was, dat men zich byne niet roeren konde, werd het Pavilljoen ook ten gebruike der Passagiers gegeven, waar het in een oogenblik ook vol was zo dat het er eeven benauwd was als in de Kajuit, dat was zeer onaangenaam, zo het maar eeven droog weer was, gingen wy naar boven in de opene lucht om (57) Lugt te scheppen, maar daar begon het weer zo te reegenen dat men na beneeden moest, en dan kan men zich geen denkbeeld maken van de benauwdheid die u teegen kwam, wy troffen het dien dag dus al byzonder slegt, daar het byna altoos reegende, ik trooste my maar met de gedachte, het nog erger zoude geweest zyn, zo het de vorige dag zo gereegent had, daar wy toen een zeer mooy gedeelte van de Rhyn passeerden, en ik dus dan zeer veel gemist zoude hebben, en wy van deeze aangaande nuw niets verloren, daar wy het schoone gezien hadden, en de Rhyn gezichten hier niet intressant meer zyn. Mevr[ouw] Schutter en ik plaasten ons dan by elkanderen en sleeten de tyd in een aangenaam discours, zo dat ik my zeer goed amuseerde, wy smaakten recht genoeg in elkanderens gezelschap. van weerskanten speet het ons, wy niet in dezelfde stad woonde daar wy in onze gevoelens zeer overeenkwamen, zo dat wy ons dan zeeker zouden lieeren; dit is heelaas maar al te veel het geval op Reys, men kennissen maakt die ons goed bevallen, en in wier gezelschap wy genoeg vinden, en dus dat genot gaarn gedurig zouden hebben, van wien men echter afscheid moet neemen, met de gedachte van elkanderen denkelyk nooyt weeder te zien, ik hoop echter dat het geval met dese dames niet zal zyn, daar wy overlegt hebben ik een ander jaar te Beek zoude komen, en zy aldaar dan ook zouden zyn, om eenige tyd elkanderens by zyn te genieten, voor het overige was het zyn die dag op de bood al zeer onaangenaam, daar door de menigte Passagiers, de bediening ook al heel slegt was. een <uur> is het gewone uur dat op de stoomboten table d'Hote gehouden word, en het was dien middag wel 4 uur eer gegeten werd, ook was er gebrek aan pompwater te drinken, zo dat wy op het laast Rhywater aan tafel (58) kreegen, en dat is niet aangenaam te drinken, ik te minsten kon zulks niet gebruiken, na den eeten koffy bestellende duurde het zeer lang eer ik het kreeg, niet tegenstaande ik het al vier maal zelf als ook door myn Kamenier had laten bestellen, en zulks is zeer onaangenaam, als men dorst heeft, te Emmerick werd er vers Pomp water genomen, en toen werden de Passen ook afgevraagd om te Lobith, het welk het eerste plaasje is op Hollands territoir, en alwaar wy weldra aankwaamen te visiteeren, hier komende Hollandsche Comiezen, ook op de Bood, om de goederen te visiteeren, het welk echter met veel diskreetie geschied, het duurde wel twee uren, eer dat dit alles afgelopen was, en wy verder konden reysen, daarna bekooft men gewoonlyk de Passen weerom, maar daar er een Heer op de Bood was dien suspect voorkwam, en wiens pas niet goed was, bekwamen wy de passen niet terug, zyn singnalement was te Lobith reeds op de Bood ontfangen, hy werd dan aldaar ook dadelyk geare[s]teert, en beneeden ergens in de Bood opgesloten, s'middags aan Tafel had hy met ons gegeten, en toen was een eyder gefrapeert, oover het Aakelyke uitzien van dat Mensch, hy sprak geen woord, at in stilte, en keek steil voor zich, zodat veelen hem voor gek aanzagen. om ½ tien uur kwaamen wy te Arnhem aan. namen afscheid van onze reysgenoten, ik had eeven te voren myn Goed aan de Kapiteyn der Bood aangewezen met verzoek er voor te zorgen, ook had ik op alles myn Naam staan, want het was niet mogelyk op deeze volle Bood, er zelf zorg voor te draagen, eeven wel hield myn Kamenier van distantie er het oog op, en liet toen eerst de grote <menigte> er af gaan, waarna wy dan ook met een Kruyer < -- naar het> Logement het Zwynhoofd <zonder echter> logis kunnende bekomen daar alle < -- > vol waren. [Naar] den Arend maar hier was het hetzelfde geval, ik beproefde het dan nog in een Logement aan de Markt, maar dit ook (59) vol zynde, en geen andere goede Logementen meer wetende was ik genoodzaakt naar Ketjen en Sophie te gaan hetwelk ik anders liever niet had gedaan, daar ik voor een enkele nagt, die ik voornemens was daar te blyven, niet gaarn zo veel moeyte wilde veroorzaken, alhoewel zy lieden my zeer geengageert hadden, op myne terug reys myn intrek by hun te neemen, en my stellig verzeekert hadden, dit hun plaizier zoude doen, en geen last veroorzaakte, ik werd dan ook door de lieve Sophie, Otto en Carolientje, recht hartelyk ontfangen, en braaf uitgelachgen, ik nu eindelyk nog met *hangende poodjes* by hun moest komen, Ketjen was nog in de societeit, het was rykelyk 10 uur toen ik aldaar kwam. by zyne te huys komst was Ketjen ook recht hartelyk. gelukkig was het toen de Bood te Arnhem aankwam droog weer, anders was het nog onaangenamer geweest, aldaar zo lang rond te moeten lopen om Logement. ik was voorneemens de volgende dag naar de Steeg te vertrekken, maar ze wilden zulks volstrekt

niet hebben, zodat ik my liet overhalen die dag nog aldaar te vertoeven, en vertrok den 7 Aug[ustus] s'morgens om 8 uur met de Deligence naar de Steeg, alwaar ik dien dag stil bleef, en een invitatie van Mevr[ouw] Bransen ontving, om op Rhederoord te dineeren, Jufvr[ouw] Louise Harting uit den Haag logeerde aldaar, daar zy dit voorjaar te Zwol by Mevr[ouw] Royer gelogeert had, in welke tyd ik haar veel gezien had, waren wy beyde verheugd ons hier eens weder te zien, Louise liet my zeggen, zy by myn in het Logement den Engel alwaar ik logeerde, zoude komen koffy drinken, het welk zy dan ook deed, en daarna gingen zy zament op Rhederoord wandelen alwaar zy my < -- [de volgende zes regels zijn door waterschade en door het afbrokkelen van het papier onleesbaar] -- > (60) gingen wy naar Huis, alwaar ik door de Heer des Huizes en de Mevr[ouw] Branssen zeer vriendelyk ontfangen wierd, ik amuzeerde my die dag dan ook weer zeer goed, na den eeten ging ik met Louise een visite brengen aan Mevr[ouw] Lulofs van Laer zelf Hanegraaf, die met haar Man Professor te Groningen en zestal kinderen aan de Steeg by Brouwer logeerden gedurende de vacantie van Mynheer, dit was nog oude kennis van Arnhem in de daagen onzer jeugd, hier werd ik dan ook recht hartelyk en lief ontfangen, na hier wat vertoeft te hebben, keerden wy weder naar Rhederoord, en bleef hier tot het begon donker te worden, wanneer ik van de lieve Mevr[ouw] Bransen afscheyd nam. de Heer Bransen en Louise deden my het genoegen van na het Logement te brengen, waarna ik afscheyd van hun nam, met het voornemen de volgende morgen om 11 uur per Deligence naar Zwol te vertrekken, waarop Louise my zeyde zy de volgende morgen my nog eens wou komen goeden dag zeggen. na nuw nog eits gebruikt te hebben, begaf ik my naar bed, zeer te vreden oover myn dag zynde, de volgende morgen na gedejeuneerd te hebben ging ik de Steeg daar ik altoos met zo veel genoegen geweest was, eens doorwandelen, Brouwer voorby gaande riep Mevr[ouw] Lulofs my in, om my alle haare kinderen te laten zien, en ging daarna nog wat met my opwandelen, waarna wy dan naar den Engel terug keerden, en aldaar komende Jufvr[ouwe]n Van Tork reeds vonden, die dames bleeven dan by my, tot myn vertrek met de Deligence, hetwelk weldraa plaas had. ik trof het dien dag als ook de vorige dag byzonder goed met het weeder, daar het ene twee daagen brilland mooy weer was. ik kwam dan ook zeer voldaan over myne Reys den 8 Augustus s'avonds om zes uur te Zwol, en vond by myne te huiskomst alles in behooryke order, en voelde my zeer gelukkig weeder in gezondheid te huis gekomen te zyn, en my < -- [de laatste zes regels zijn door waterschade en door het afbrokkelen van het papier onleesbaar] -- >

Index

- Abdij van Arnstein 11
 Achern 9, 13
 Adolf hertog van Nassau, groothertog van Luxemburg 30
 Adolfs Eck. Dorp 28
 Adolfs Eck. Ruïne 28
 Ahr (Aar). Rivier 16, 23, 24, 28
 Ahrburg (Aarburg). Ruïne 16, 23, 24
 Ahrdal (Ahrthal, Aardal, Aardthal, Aarthal) 16, 23, 24
 Ahrdenau 17
 Ahrweiler (Aalwyler, Aalweyler) 16, 17, 23, 24
 Im Kreuzberg. Logement 16
 Klooster 16
 Albis. Berg 13
 Alpen. Gebergte 7, 13
 Altbreisach (Altbrijzack) 9, 13
 Altena (Altenahr, AltenAhr, Altenaar) 16, 17, 23
 Amalienburg. Slot 14
 Amsterdam 22, 35
 Ancyra 19
 Andernach 17
 Arnhem 7, 9, 17, 18, 37-39
 Den Arend. Logement 38
 Het Zwynhoofd. Logement 38
 Logement aan de Markt 38
 Arnstein. Abdij van 11
 Asclepius. Halfgod 20
 Assmanshausen (Asmanshausen) 14, 34
 Aster, d'. Generaal 25
 Auerbach 17
 De kroon. Logement 17
 Augustenburg. Paleis 21
 Bacharach 34
 Bad Ems *zie* Ems, Bad.
 Baden-Baden (Baden, Baaden) 9, 13, 14, 35, 36
 Antiquiteiten Hal 13
 Conversationshause 14
 Kursaal 14
 het Oude slot. Ruïne 14
 Im Hirtz. Logement 13
 Lichtendal. Klooster 13
 Bakker, mevrouw Linde- 35
 Balveren (Balferen), Walraven Elias Johan van. Generaal 7, 18
 Barmen 16
 Basel 12
 Becking. Logementhouder 18
 Beek 18, 38
 Donau. Rivier 12
 Beieren 21
 Beieren, Clemens August, Hertog van. Keurvorst van Keulen 21
 Beieren, Karel Theodoor van. Keurvorst van de Palts 19
 Bekkingen. Logementhouder 10
 Bergstrasse, de 17
 Berlijn (Berlyn) 10
 Besigheim (Bezigheim) 9, 11
 Bethmann, Simon Moritz von. Bankier 11, 31
 Beul (Beull) 20
 Biebrich (Biberich, Biberach) 9, 11, 12
 Slot(tuin) 11, 34
 Bibliotheek 12, 20, 32
 Bingen 9, 14, 15, 17, 33, 34
 Het Witte Paard. Logement 14
 Klopp. Kasteel ruïne 14
 Tempel 15
 Tempelweg 15
 Blinzler. Logementhouder 22
 Bodel, mevrouw Schutter- 36
 Bodel-Groen van Prinsteren, mevrouw (Moeder) 36
 Boden See (Bodenzee, Bodemzee) 12
 Bokersdorf 9, 14
 Bolthenstern, Von. Bevelhebber 23
 Bondorf 9, 13
 Bonn (Bon) 9, 10, 16, 20-22, 24
 Gouden ster. Logement 16
 Alter Zoll, Oude Zoll. Bastion 10, 20
 Augustusburg. Paleis 10
 Kathedraal, cathedrale, Munster, Münster 16, 20, 21
 Clemensruhe, Klemensroue 10
 de witte kerk 10
 De Ster. Logement 20
 Engelsche tuin 10, 16
 Fredrik Wilhelm Strasse 21
 kapel met de heilige trap 10
 Keurvorstelyke slot 20
 Kruisberg 10
 Mainzer hof. Logement 10
 Markt 21
 Museum 20
 Pyramide, Piramide 21
 Poppelsdorf. Paleis 10
 Stadhuis 21
 Universiteit 10, 16, 20
 voorstad 21
 Boppard (Boppart) 36
 Bornhover. Klooster 36
 Brandenburg 10
 Brandenburg, Keurvorst van 10
 Bransen (Branssen), heer 39
 ----, mevrouw 39
 Broeders, de. Ruïnes 36
 Brühl (Brohl, Brol) 17, 24
 Brouwer, [familie] 39
 chambre obscure (chambre obscur) 13
 Cicero, Marcus Tullius. Filosoof 20
 Clemens August hertog van Beieren. Keurvorst van Keulen 10, 21
 Clemens Ruhe (Clemensroue). Paleis 21
 Botannische tuin 21
 Muzeum 16, 21
 Plantagietuin 16
 Clemens Wenzeslaus van Saksen. Aartsbisschop 25
 Coenraad van Franken. Keizer 31
 Constantijn de Grote. Keizer 20
 Cranach de Oude. Schilder 11, 31
 Dampfmaschine 26
 Darmstadt (Darmstad) 9, 11, 17
 Darmstatter hof. Logement 11
 Kasteel, Slot(tuin) 11
 Dedem, Caroline van (ik, tante C.) 7, 9, 10, 16, 18, 37
 ----, Carolientje van 38
 ---- van Driesberg, Coenraad Johan van (neef) 7, 18
 ----, familiearchief Van 8
 ----, Godert Willem van 7, 10, 16
 ---- tot de Gelder, Johanna Adriana van 7
 ----, Otto van 38
 ----, Sophie van 38
 ----, Willemine van 7
 Deinse (Deinsen), heer Van 25-27, 33, 34
 ----, mevrouw Van 23, 25-27, 33, 34
 ----, Van. Predikant 23
 Den Haag 35, 36, 39
 Deutz (Deuts) 16, 19, 20
 Deventer 18
 Diez (Diets, Dits) 9, 11, 17
 Orangestein. Slot 11
 Schaumburg. Slot 11
 Zum Zwarzen Adler. Logement 11
 Dinglingen 9, 13
 Doazan, Jules. Prefect 25
 Drachenfels (Drachgenfels, Draggenfels). Berg 10, 17, 22, 23, 37
 Monument 23
 Drieburg 29

Drusus de Oudere, Nero Claudius.
 Generaal 14
 Drusus brug 14
 Duitsland (Duisland, Duischland)
 10, 11, 14, 19, 26, 27, 31
 Düssel (Dussel). Rivier 18, 19
 Düsseldorf (Dusseldorf, Dusseldorp)
 9, 10, 16, 18
 Academie der kunsten 10
 Allée Strasse 18
 De 3 Rykskroonen. Logement
 10, 18
 Hofgarten 10
 Jägerhof, Jagshof, Jachtslot(tuin)
 19
 Jesuiten Kerk 18, 19
 Karelspleyn 18
 Karelstad 18
 Kavallerie Kaserne 19
 Leanders Höele, Leanders Hoek
 19
 Markt 18, 19
 Nieuwe stad 18
 Oude stad 18
 St.- André kerk 18
 Stadhuis 10
 Ebberfeld 16
 Eberstein, Alt. Slot 14
 Eberstein, Nieuw. Slot 14
 echo (echgo) 28, 34, 35
 Eglisau 9, 13
 Ehrenbreitstein (Erebreidstein,
 Ehrenbreistein, Ehrebreysteyn).
 Fort 11, 17, 25, 26
 Ehrenbreitsteindal (Ehrebreistein
 thal) 25
 Eifel. Gebergte 17, 24
 Einsidel 9, 12
 Klooster 12
 Elberfeld 16
 Elfeld 34
 Elten, Hoog 18
 Elten, Laag 18
 Emmendingen (Emendingen) 9, 13
 Emmerik (Emmerick) 9, 10, 18, 38
 Ems 9, 16, 17, 26, 28
 Ems, Bad 11, 26
 Bron 26
 Hotel de Russe 26
 esculaap. Symbool 20
 Ettlingen (Etlingen) 9, 14
 Europa 30
 fabrieken 16
 Fachingen 9, 17
 Bronnen 11
 Favorite. Lustslot 14
 Feith, heer 12, 16
 ---, P. 10
 Franken, Coenraad van. Keizer 31
 Frankfurt (Frankfort) 9, 11, 17, 30,
 31, 32

vervolg Frankfurt
 Alte Mainbrücke, groote steenen
 brug 32
 Beurs 31
 Bethmanns Museum 11
 Brauwsrul 31
 Cassino 32
 De Seil, Seile 31, 32
 De Zwaan. Logement 30
 Dom 11
 Fundatie van Städel (Stedel) 11
 Het Pariser hof. Logement 11
 Het Weidenbusch, Weytenbosch.
 Logement 17, 32
 Kerkhof 31
 Maria Lust. Tuin 32
 messe (mis) 31
 Nicolai kerk 11
 Parade plais 31
 Römer (Roemer) 11, 31
 Römerberg 11, 31
 Rosmarkt 31
 Schöne aussicht 32
 Stadhuis 11
 Tuin van Bethmann (Betman) 11
 Wolgraben 32
 Frans II Joseph Karel van Habsburg.
 Keizer 31
 Frauenfeld 9
 Frederik prins van Pruisen 34
 Frederik Wilhelm. Koning van
 Pruisen 19
 Freiburg (Friburg, Friebug) 13
 Munster 13
 Kaserne 13
 Zum Zühringer hof. Logement 13
 Friderichshaven (Frederikshaven) 9,
 12
 De Post. Logement 12
 Friesland (Vriesland) 29, 30
 Fuits. Logementhoudster 10
 Funcks. Hotelhouder 21
 Furfeld 9
 Geislingen 9
 Genger, Joseph. Bevelhebber 23
 Gernen 9
 Gersbach 9, 14
 Badhuis 14
 De Klingel. Kapel 14
 Kasteel, Burg 14
 Gesner, Conrad. Natuuronderzoeker
 12
 Gesner. Graf van 12
 Gessler, Albrecht. Landvoogd 12
 Godesberg. Stadje 7, 9, 10, 16, 17,
 21, 22, 23
 Bron 21
 Gasthof zur Schoener Aussicht 10
 Grand Hotel de Belle Vue 17, 21
 Marienforst. Klooster 16
 Godesberg. Ruïne 22, 37
 Godesberg. Berg 10, 20, 22, 23

Goldau 9, 12, 13
 Het witte paard. Herberg 12
 Goldfuss. Professor 21
 Graben 9
 Grabenwaghaüser 14
 Gräfrath (Graefrath) 16
 Groen van Prinsteren, mevrouw
 Bodel- (Moeder) 36
 Groningen 39
 Gutenberg (Guttenberg), Johann.
 Uitvinder 33
 Gutenfels. Ruïne 34
 Haddersheim 9
 Hanegraaf, mevrouw Lulofs van
 Laer- 39
 hangbrug 26
 Harting, Louise 39
 Hartog van Nassau. Stoomboot 20
 Hattersch 9
 Heidelberg (Heydelberg) 9, 11, 17
 Heydelbergsche Vat 11
 Prins Karel. Logement 11
 Wolfbronnen 11
 Heilbron 9, 11
 Raadhuis 11
 Helena, heilige. Keizerin 20
 Heppener Bron 23, 24
 Heppenheim 9, 16
 hernhutters 10, 25
 Heulendale 34
 Hilschied 9
 Hippocrates van Kos. Medicus 20
 Hochheim 32
 Höchst 30
 Hoellendal 13
 Hohenzheim 12
 Belvedere 12
 Holland 35
 Holzappel (Holsappel) 9, 11, 17
 Honnef (Honef) 36
 Huss, Jan. Humanist, theoloog 12
 Huttner-Fuchs. Logementhouder 17
 Imden, heer Van 10
 inrichting van schyndoden 32
 Jesus 12
 Johannesberg. Berg 15, 34
 kabinet van Natuurralien 10
 Kamenier (Meid, meyd, Meisje,
 meisjes) 18, 21, 27, 29, 32, 34,
 35, 37, 38
 Karlsruhe (Karelsroue) 9, 14
 Katholieke kerk 14
 Luthersche Kerk 14
 Posthuis. Logement 14
 Slot(tuin) 14
 Kassel (Cassel) 32, 33
 Kats, heer 29
 Kattendyke, mevrouw
 Nieuwenheem-van (Vrouw) 35
 ---- (Dochter van) 35
 Katze (Kat). Ruïne 34, 36
 Kaub 34

- Keizer. Generaal 32
 ---- (Zuster) 32
 Kemmenau (Kemenauberg). Berg 26
 Kenzingen 9
 Ketjen-van Randwijck, Adriana
 Sophie (zyn lieve Vrouw) 18, 38
 Ketjen, familie 7
 Ketjen, Jan Hendrik 7, 18, 38
 ketting brug 26
 Keulen 9, 10, 15-17, 19-22, 24, 32,
 34-37
 Academie van Schone Kunsten
 19
 Belle Vue. Logement 16
 Casino 20
 Dom Kerk 10, 19, 20
 Fredrik Strasse 20
 Hof van Holland. Hotel 10, 37
 Hotel d'Hollande 19
 Pieterskerk, St: Pieters Kerk,
 St.-Peterskerk 10, 19
 Posthuis 19
 Rheinau, Rhynau. Eiland 20
 St Ursulen kerk 19
 Zum grossen Rheinberge.
 Logement 16
 Kinsingen 13
 Kleef (Cleef). Stadje 7, 9, 10, 18
 Zum Fursten van Nassau.
 Logement 10
 Kleef. Hertogdom 10
 Koblenz (Coblentz, Coblens) 9-11,
 17, 23, 25, 26, 34
 Belle Vue. Logement 25
 Casino 10
 Clemens plein 25
 Commedie 25
 Het Triersche Hof. Logement 25
 Karthauser, Karthausers, Kartauze
 10, 26
 Keyzer Frans. Vesting 25
 Moezel brug 25
 Napoleons Bron 25
 Neustad 25
 Parade plaas 25
 Petersberg. Vesting 10, 25
 Rhyn Brug 26
 Zum weyssen Ros. Logement 11
 Königswinter (Koningswinter) 20,
 22, 23
 Konstanz (Constans) 12
 Consilien huis 12
 Domstifskerk 12
 In Heegt. Logement 12
 overdekte Rhyn brug 12
 Korthheim 33
 Kostheim 32
 Kotzebue, August Friedrich
 Ferdinand von. Toneelschrijver 14
 Kreuznach (Kruesnach) 17
 Kripp 23
 Kronau 9, 13
 Kruisberg 16, 21
 De heilige trap 21
 De witte kerk 16, 21
 Klooster 16, 21
 Kuppenheim 9, 14
 Kusnach (Kusnacht) 9, 12, 13
 Kapel 12
 Laacher See (Laacher Zee, Lacher
 Zee, Lagerzee, het Meer) 17, 24
 Lahn (Laan). Rivier 11, 17, 26, 27
 Langen 9
 Langenau. Ruïne 11
 Laufen. Kasteel 9, 11, 13
 Leander. Dichter 19
 Leanders Hoele (Hòele, Hoek) 16, 19
 Lemelerberg (Leemer berg) 24
 Lenskirch (Lenzkisch) 9, 13
 Leyen, familie Van der 33
 Liebenstein. Ruïne 36
 Linde, heer 35
 Linde-Bakker, mevrouw 35
 Lobith 18, 38
 Lochmühle, de 16
 Lodewijk (Lodewyk) XVI (16).
 Koning van Frankrijk 13
 Lorchhausen (Lorchhauzen) 35, 37
 Lorelei (Lurleivelsen). Rots 34
 Louise *zie* Harting.
 Löwenberg (Lowenberg) 23
 Ludwigsburg 9, 11
 Slot 11
 Lulofs van Laer. Professor 39
 Lulofs van Laer-Hanegraaf, mevrouw
 39
 Luxemburg 30
 Luzern (Lucern) 9, 13
 De Waag. Logement 13
 Lucerner Meer 13
 Monument 13
 Main. Rivier 31, 32, 33
 Mainz (Mains, Maints) 9, 14, 17,
 30, 32-34, 36, 37
 De Grosse Schoe. Winkel 33
 Dom 33
 Groente Markt 33
 Grosse Bleiche 33
 Hotel d'Hollande. Logement 32
 Hotel du Rhyn 14
 Kerkhof 14
 Platz Gutenberg 33
 Sint-Maartenskerk 33
 Societeits Huis, Societeyt Huis
 14, 33
 St: Petrus kerk, Sint-Petrus kerk
 14
 Theater 33
 Mannheim (Manheim) 9, 14, 17
 Comedie 14
 Jesuiten kerk 14
 Kabinet van afgietzels 14
 Kabinet van Naturalien 14
 Kerkhof 14
vervolg Mannheim
 Muzeum 14
 Paleys 14
 Tuighuis 14
 Zum Velsershof. Logement 14
 Marceau (Moreau), François Séverin.
 Generaal 11
 Maria Laach. Abdij 24
 Maria. Heilige 19
 Marienforst. Klooster 22
 Marksburg (Marxburg) 36
 Maus (Muis). Ruïne 36
 Meer van Luzern (Lucerner Meer)
 13
 Mehlem (Melem) 22
 Melibocus (Malchen). Berg 17
 messe (mis) te Frankfurt 31
 Metman 16
 Metternich, Kasteel van 34
 Metternich-Winneburg zu Beilstein,
 Klemens Wenzel Nepomuk Lothar
 prins von. Staatsman 34
 Metternicht 25
 Meywald. Logementhouder 10
 Middelburg 23
 Moesel (Moezel). Rivier 25, 26
 Moffendorfer Höhe. Dorp 23
 Moffendorfer Höhe. Hoogte 23
 Mozes, Salomon Asser. Rechts-
 geleerde 20
 Mühlheim (Mülheim, Mulheim) 16
 mummien 21
 Murghal 14
 Nahe. Rivier 14
 Drusus brug 14
 Napoleon I. Keizer van Frankrijk
 18, 25
 Nassau (het Nassausche) 36
 Nassau. Stadje 9, 11, 17, 26, 27, 30
 De Kroon. Logement 26
 Ketting brug 11
 opene Tempel 11
 Kasteelruïne 11, 27
 Nassau (Nassauw). Berg 26
 Nassau-Siegen, Johan Maurits *de*
 Brasiliaan prins van 10
 Neckar (Nekker). Rivier 11
 Neckardal (Nekkerdal) 11
 Nederland (Vaderland) 35
 Neidorf 30
 Neuhausen 9, 13
 De Wasserval. Logement 13
 Neumann, Balthazar. Architect 10,
 21
 Neuwied (Neuwiet) 9, 10, 16, 17,
 23, 24, 25
 Broeder Kerk 25
 Het Gouden Anker. Logement 24
 Muzeum 25
 Slot(tuin), het Hof 10, 25
 Nicharsteinach 11
 Nicharsteinach Dielsburg. Kasteel 11

- Niederwald 14, 33, 34
 Tempel 34
 Tempelweg 34
 Nieuwenheem-Kattendyke, mevrouw (Vrouw) 35
 Nieuwenheem, Van. Hofmaarschalk 35
 Nijmegen (Nimmegen, Nimmeegen) 7, 9, 15, 37
 Place Roijal. Logement 18
 Nonnenstromberg (Nonnen stroom-berg) 23
 Nonnenwerth (Nonnenwerd, Nonnen-weerd, Nonnenweert, Nonnen-waard). Eiland 17, 22, 23, 36
 Nonnenwerth (Nonnenwerd) Klooster 22
 Noot, Hendrik Karel Nicolaas van der. Rechtsgeleerde 20
 Nijmegen (Nymegen) 9, 16, 17, 18, 36
 Obermeyer. Logementhoudster 16
 Oberwesel (Oberweesel) 34
 Oberwinter (Overwinter) 16, 36
 Offenburg (Offenborch) 9, 13
 De Post. Logement 13
 Ölberg (Oelberg) 23
 Oostenrijk (Oostenryk) 31
 Opladen 16
 Overijssel 24
 Palestina 19
 Pallandt (Palland), familie Van 33
 Palts (Phals) 19, 34
 Palts-Neuburg, Johan Wilhelm van. Keurvorst van de Palts 19
 Palts-Neuburg, Wolfgang Wilhelm graaf van 18
 Parijs (Parys) 33
 Tuilleries 13
 Paulinen berg 28, 29
 Peppelsdorp 16
 Petersberg 23
 Petersberg. Dorp 35
 Petrus. Heilige 10, 19
 Platte. Berg 29
 Plettersdorff 22
 Plochingen 9
 Poppelsdorf (Peppelsdorff) 21
 prentwinkel 26
 Pruisen 19, 34
 Randstad 9
 Randwijck, Adriana Sophia Ketjen-van 7
 ---- (Randwyck), Wilhelmina Frederika van (freule) 7
 ---- (Randwyck), Freule van 18
 Ravensberg 12
 Ravensburg 9
 Rees 18
 Reichenbach 17
 Remagen 23
 Rembrandt van Rhijn. Schilder 11, 31
 Reus. Rivier 13
 Rhederoord. Buitenplaats 39
 Rheineck. Kasteel 24
 Rheinfels (Rhynvels). Vesting 15, 36
 Rheinstein (Rheynstein). Burcht 14, 34
 Rheyn Eck. Burcht 24
 Rheingauw (Rhyngauw) 30
 Rheinfels (Rhynvels). Vesting 35
 Rigi. Berg 9, 12, 13
 Rigi Culm. Logement 12
 Rigi Stoffel. Herberg 12
 Rochag 9, 12
 Rolands Eck (Rolandseck, Rolans Eck, Roland Eck) 16, 22, 23, 37
 Logement 23
 Rome (Romen) 11, 19, 20
 Rosenberg 21
 Rossel. Ruïne 15
 Rotenfels. Slot 14
 Rothschild (Rotschild), Amschel Mayer. Bankier 32
 Royer, mevrouw 39
 Rübenach (Rubenach) 25
 Rubens (Rubbens), Peter Paul. Schilder 10, 11, 19, 31
 Rüdeshiem (Rudesheim) 15, 34
 Adlersturm, Ouden Tooren 34
 Rusland 25
 Ruttersyl 9
 Rijn (Rhijn, Rhyn). Rivier 7, 10, 12-16, 18-26, 30, 32-38
 Rijngebied 7
 Rijnvallei 7
 Saint Priest. Generaal 25
 Saksen, Clemens Wenzeslaus van. Aartsbisschop 25
 Salsbach 14
 Kerkhof 14
 Romeinse begraafplaats 14
 Romeinse waterleydingen 14
 Sanct Apoleonarisberg (St: Apoleo-naris berg) 23
 Sanct Goar (St: Goar) 9, 15, 34-36
 De Lelie, Zum Lelie. Logement 15, 17, 34, 36
 Sanct Goarhausen (St: GoarHuizen) 15, 34, 36
 Kerk 23
 Sanct Wernerskirche (St: Werners-kerke). Ruïne 34
 Sayn (Sayne, Saijn, Saijne) 9, 10, 17, 25
 Burg. Ruïne 25
 Fabriek van fer de Berlyn 10
 Schaffhausen (Schafhausen, Chafhauzen) 9, 13
 Laufen. Kasteel 13
 Rhyn val, waterval 13
 vervolg Schaffhausen
 Worth. Toren 13
 Scheffer, Fredrik August. Logementhouder 10
 Scheltinga, Daniel (friesche Heer) 30, 32, 34, 37
 ----, mevrouw 32, 34, 37
 Schierstein 9, 30
 Schlangenbad 9
 Schönberg. Ruïne 34
 Schutter, mevrouw 37, 38
 ---- -Bodel, mevrouw 36
 ---- (Zoontje) 36
 Schwalbach zie Zwalbach
 Schwarzwald zie Zwarte Woud.
 Schweizertal (Zweitzerdall) 17
 Schwetzingen 9
 Seeling, mevrouw 18
 Sieben Jungfrauen, die (de zeeven zusters). Rotsen 34
 Sinzig 24
 Slangenbad 11, 29, 30
 het nieuwe Badhuis 30
 Sluiterman, heer 18
 ----, mevrouw 18
 Socrates. Filosoof 20
 Solingen 16
 Solon van Athene. Dichter 20
 Sonnenborn (Sonnberg) 16
 Soranus van Ephese. Medicus 20
 staal fabrieken 16
 Stad Dusseldorp. Boot 18
 Städel (Staedel), Jean-Frédéric. Bankier 31
 Städel-fundatie 31
 Stahleck. Ruïne 34
 Steeg, de 38, 39
 Den Engel. Logement 39
 Vallei 39
 steengroeven 24
 Steig 9, 13
 Sterrenberg (Sternberg) 36
 Straatsburg 13
 Stuhlingen 9, 13
 Stuttgart (Stutgard) 9, 11
 Bosch 11
 Koning van Wurtemberg. Logement 11
 Rosestein. Slot 11
 Suse 7, 16, 17
 Synsheim 9
 Taunus gebergte 11, 26, 27, 30
 Tell, Wilhelm. Legendarische held 12
 textielfabrieken 16
 Thunsteyner Bron 24
 Tork, juffrouwen Van 39
 Triesburg 9
 Ulm 9, 12
 Golden Hirt. Logement 12
 Münster, Munster 12

- Unkel 23
 Ursela. Heilige 19
 Vier (4) Zvesterbergen 11
 Viersen, mevrouw (Moeder) 29
 ----, mevrouw De With- 29
 Voitzberg. Burcht 34
 Vos van Steenwijk, Suzanna Leonora
 van Dedem-de 7
 Waghänsel 9
 Waldeberg. Berg 12
 Waldsee (Waltzee) 9, 12
 Wassenaer, Anna Henriëtta Elisabeth
 van Balveren-van 7
 waterleydingen 14
 Wesel (Weezel) 18
 Weinheim 9
 Wichert 32
 Wied, Frederik III graaf von 25
 ----, Wilhelm Hermann prins von 25
 Wiesbaden 9, 11, 17, 27-33
 Courzaal 30
 Den Arend. Logement 30
 Den Zwartan Adelaar. Logement
 11
 De Post. Logement 11, 30
 Paleis 30
 Sonnenberg. Slot 11
 Wiesenbach 9
 Wiesloch 9, 14
 Willem de V (5de) 11
 Wimgärten 9
 Winterthur 9
 With, De (dochter) 29
 ----, heer De 29, 30
 ---- - Viersen, mevrouw De (vrouw)
 29, 30
 Wolkenburg 23
 Worms 9, 14
 Wyngaerten 12
 Altorf. Klooster 12
 Xanten 18
 ijssergietery 28
 ijzerfabriek, yzer Fabriek 10, 25
 Zaubershöle (Saubereheule) 15
 Zevengebergte (7 gebergte, Zeeven
 gebergte,) 10, 20-23, 36
 zilver mynen 11, 17
 Zug 9, 12
 Zuggemeer 12
 Zürich (Zurich) 9, 12, 13
 Bastion 12
 De Storg, De Ojevaar. Logement
 12
 Wasserkerk 12
 Zutphen 18
 Zwalbach (Schwalbach) 9, 11, 17,
 27-31, 35
 Brodel quelle 28
 De beyde Indien, de beijde Indiën,
 de beyde Indien. Hotel 27-29
 De Gouden Ketting. Logement
 11, 27, 29
 Het nieuwe Badhuis 28
 Het oude Badhuis 28
 Lindebron 28
 Pauline bron 28, 29
 Staalbron 27
 Wiesenbron 28
 Wynbron 28
 Zwarte Woud (Zwartswald, Zwarts-
 gebergte) 13, 35
 Zweitserthal 34
 Zwenserthal 34
 Zwingenberg 17
 Zwitserland (Zwitzerland) 7, 9, 10,
 12, 15, 32
 Zwitsingen 14
 Slot(tuin) 14
 Zwolle (Zwol) 7, 8, 16-18, 39
 Zwyserdal 35

Eerder is in deze serie verschenen:

1	DIERBARE LAURA Brieven van Rudolf Sandberg 1823 – 1830	14.-
2	HOOGH WEL GEBOREN HEER EN NEEF Brieven van de patriot Adolf Warner van Pallandt tot Zuthem 1782 – 1787	Digitale uitgave 5.-
3	NAAR PARIJS Een reisverslag van enige Zwolse heren naar de Franse hoofdstad in 1777	7. ⁵⁰
4	LIEVE NAATJE Brieven van Elsje Feith aan Naatje Siertsema, en andere familieleden	8. ⁵⁰
5	EENE REYSE NA VLAANDEREN EN BRABAND Een reisverslag van Lambertus Nilant uit 1768	8. ⁵⁰
6	AEN ALLE VRINDEN MET RESPECT Correspondentie van familie Nilant 1698 - 1762	9.-
7	VAN FOLIO TOT DUODECIMO Negen particuliere Zwolse bibliotheken	10.-
8	VERLOREN HUISELIJK GELUK Gedichten en overpeinzingen 1795 - 1817	7. ⁵⁰
9	BANKROET De ondergang van Johan Willem Simon baron van Haersolte 1810	17. ⁵⁰
10	GELIEVE HET DAER HEEN TE DIRIGEREN... De brieven van Willem V aan Arend Sloet tot Tweenijenhuisen 1771 - 1785	9.-
11	ALLER TREFFENDST EN STOUT De huwelijksreis van J.C. baron van Haersolte naar Duitsland, Zwitserland en Italië in 1837	6.-
12	BROEDER IN APOLLO Brieven en alba amicorum van Zwolse dichters 1800 - 1840	12.-
13	EEN GROTE TOUR Hendrick Jordens in Engeland, Frankrijk, Zwitserland en Duitsland 1684 - 1685	10.-
14	LEVENSBERICHT De autobiografie van J.F. Serrurier 1771 - 1844	11.-
15	EEN HELE COURANT De correspondentie van de familie Bangeman 1804 - 1881	11.-
16	REISEBOEK Vijftien reisverslagen van de jonge graaf van Rechteren Limpurg 1804 - 1813	Digitale uitgave 5.-
17	DE GEWIGTIGSTE GEBEURTENISSEN Het studentendagboek van Adolph F.L. graaf van Rechteren Limpurg 1814-1817	12.-
18	OVER GROTE KEIEN NAAR PARIJS De huwelijksreis van graaf van Rechteren Limpurg 1824	7.-
19	LIEVE PAPA! Brieven van W.B. Blijdenstein, bankier te Londen aan B.W. Blijdenstein, bankier te Amsterdam 1895-1907	Digitale uitgave 5.-
20	AANGENAME RENCONTRES Drie reisherinneringen aan de Rijn 1821, 1840 en 1865	8.-
21	PERROKIETEN EN PAPAGAYEN, PAPAÏJERS EN PISANGS Een reis om de wereld 1824 - 1826	7.-
22	SCHOUWSPLEN Een reis naar de Middellandse Zee 1834	8.-
23	HET ANKER WORDT GELIGT Brieven vanuit de hele wereld van J.C. baron van Haersolte 1824 - 1834	Digitale uitgave 5.-
24	HERINNERINGEN AAN DUITSLAND Harzgebergte 1856, Taunusgebergte 1872, Baden-Baden 1902	9.-
25	EN ROUTE Drie reisjournalen van Rudolphina gravin van Rechteren 1827, 1836 en 1838	9. ⁵⁰
26	EER EN LUISTER Het proces om de havezate Haerst 1786 - 1803	9. ⁵⁰
27	TAL VAN BERGEN EN BOSSCHEN Een reis naar Saksen, Bohemen en het Thüringerwoud 1876	8.-
28	GEFNUIKTE AMBITIES Geen geld en eer voor onwettigen 1834-1900	10.-
29	EEN WAARLYK PRACHTIG LANDSCHAP Een reis door Graubünden en Glarus 1875	8.-
30	AFGEZEIJLD Een commissie naar Staats-Vlaanderen 1783	7.-
31	ONBESCHRYFELYK GROOTSCH Een wandeling door Zwitserland 1869	Digitale uitgave 5.-
32	WILDROMANTISCH Een tocht door Beieren, Tirol en Oostenrijk 1878	Digitale uitgave 5.-
33	EEN ALLERDROEVIGST TREURTONEEL Een mislukte reis naar Noord-Amerika 1783	7.-
34	EEN ONAFHANGELIJK WIJS EN ALMAGTIG WESEN De geloofsbelijdenis van Margaretha Isabella van Ittersum tot Relaeer 1801	Digitale uitgave 5.-

35	TOT LOSSER GEKOMEN	Het notitieboek van Aleida Leurink 1698-1754	Digitale uitgave	5.-
36	'T IS EENE TOOVERWERELD	Een bezoek aan de wereldtentoonstelling te Wenen en een tocht in Salzkammergut door Mattheus van Delden 1873		8.-
37	EEN AANBLIK EENIG IN ZYN SOORT	Mattheus van Delden in Tirol en in het noorden van Italië 1868		10.-
38	s'LANDS WIJZE, s'LANDS EER	Beschrijving van Londen, Wight en Noord-Wales door Mattheus van Delden 1879		9.-
39	REIJSJES NA MUNSTERLAND	Floris Willem Sloet tot Warmelo, 1776; Hendricus Octavius Feith, 1814 en 1817; Adrien Jean Elisa van Bevervoorden, 1834		9. ⁵⁰
40	ONGEMEENE LIEFDE EN GENEAGENTHEYT	Hendrik Berents' journaal van zijn reis naar de Doopsgezinde Broeders in Pruisen, 1719	Digitale uitgave	5.-
41	THEE DRINKEN	Het dagboek van Steven van Delden en Aleida Catharina Houck, 1812-1824	Digitale uitgave	5.-
42	REIZEN VOOR GENOEGEN	Een reisje van Aleida van Delden door België en langs de Rijn, 1856, en van Mattheus van Delden door België, 1863	Digitale uitgave	5.-
43	DEN TOESTAND DER BOSSCHEN	Een studiereis van J.H.G. Jordens door Duitsland ten behoeve van de bosbouw in Oost-Indië. 1854-1855	Digitale uitgave	5.-
44	VERDER! IMMER VERDER!	Een bezoek van Mattheus van Delden aan het kleine eiland Helgoland. 1877	Digitale uitgave	5.-
45	GEGROET	Gedichten van Hermannus Gerhardus Gregorius Overbeek. 1880	Digitale uitgave	5.-
46	DICHT-LUIJM	Een verzameling van mengeldichten door Willem de Lille. 1774-1781	Digitale uitgave	5.-
47	DE NIEUWE WERELD	Een vakantiereis van Willem van Haersolte naar Noord-Amerika. 1904	Digitale uitgave	5.-
48	MIJN' LIER	De gedichten van Hendrik Gerhard Kronenberg. 1797-1819	Digitale uitgave	5.-
49	GETROUWE AANKLEVERS VAN 'T HOOGVORSTELYK HUIS	Brieven van A. Rotterdam, predikant te Zuilen en Steenwijk aan J. Royer, hofpredikant van stadhouder Willem V. 1752-1780	Digitale uitgave	5.-
50	EEN SIERAAD VAN ZYN GESLACHT	Levensbeschrijvingen van en over Frederik Alexander Sippo Arnold baron van Ittersum. 1869	Digitale uitgave	5.-
51	VEIL VOOR HET VADERLAND	Brieven van zes zonen aan hun moeder de douairière Van Ittersum-van der Merwede. 1830-1834	Digitale uitgave	5.-
52	SOUVENIR	Het album amicorum van Flore Sloet tot Warmelo. 1804-1819	Digitale uitgave	5.-
53	HET FEU SACRÉ VOOR REIZEN	Brieven van John Blijdenstein uit Oost-Indië. 1897-1900	Digitale uitgave	5.-
54	HERINNERING AAN DIE GELUKKIGE DAGEN	Twee reizen langs de Rijn door Johannes Gerardus Julianus baron van Ittersum in 1835 en 1842	Digitale uitgave	5.-
55	JOURNAAL VAN EENE DUITSCHE REIS	Verslag van een reis langs de Rijn van de familie Mollerus en J.G.J. baron van Ittersum door juffrouw Braber. 1838	Digitale uitgave	5.-
56	GEZELLIGJES MET HUN TWEETJES ALLEEN	De huwelijksreis van Daniël Jacob Rudolph en Catharina Wijnanda van Hasselt naar het Rijnland. 1891	Digitale uitgave	5.-
57	O SCHOONE TYD !	Derk Wicherlink beklimt en illustreert de bergen in Zwitserland, Frankrijk en Italië. 1882 - 1884	Digitale uitgave	5.-

58	HEERLYKE HERINNERINGEN
Een journaal van Johannes Gerardus Julianus van Ittersum
van een reis naar Zwitserland en Noord-Italië. 1845	Digitale uitgave	5.-
59	TOURNÉE
Reisimpressies van Duitsland, Zwitserland en Italië
door Adolph Carel Bentinck in 1785 en 1787	Digitale uitgave	5.-
60	DE LANGGEWENSCHTE DAG
De huwelijksreis van Paulus Adriaan Lodewijk Arend van Ittersum
en Arnoldine Emilie de Watteville
naar Duitsland, Zwitserland en Frankrijk. 1859	Digitale uitgave	5.-
61	MYN UITSTAPJE VAN JUIST 5 WEKEN
Johannes Gerardus Julianus baron van Ittersum
van Rotterdam naar Parijs. 1841	Digitale uitgave	5.-
62	HET SCHIKTE ZICH ALLES TEN BESTE
Tourtjes naar Friesland, Holland, Gelderland, Kleef, Zeeland en Noord-Brabant
door Frederik Gijsbert van Dedem 1769, Hendricus Octavius Feith 1806,
Johanna Theodora van Dedem 1806, Augustus Johannes van Delden 1831,
Mattheus van Delden 1877	Digitale uitgave	5.-
63	VROLIJK EN WELGESTEMD
Journaal van een reis naar Duitsland en Zwitserland
door Willemina van Dedem en haar tante Caroline. 1837	Digitale uitgave	5.-
64	EEN MOOY EFFECT
Reisbeschrijvingen van Godert Willem van Dedem en van Carolina van Dedem
naar de Rijn en Zwitserland in 1818 en 1838	Digitale uitgave	5.-